NÁDASDY ÁDÁM (Budapest, 1947. február 15.) költő, műfordító, esszéista, nyelvész, egyetemi tanár.

A budapesti Toldy Ferenc Gimnáziumban érettségizett. A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem angol–olasz szakán végzett 1970-ben. 1972-től 2018-ig az ELTE Bölcsészettudományi Kar angol nyelvészeti tanszékén tanított, 1997–2003 folyamán tanszékvezető. 1994 óta a nyelvtudományok kandidátusa, szakterülete az angol nyelvészet, illetve a nyelvtörténet és a germanisztika, valamint a magyar hangtan. 2006-ban az ELTE BTK-n habilitált. 2012-ben egyetemi tanárrá nevezték ki, 2017-től professor emeritus. Nyelvi ismeretterjesztő művek, illetve iskolai tankönyvek szerzője.

Szépirodalmi művei:
Komolyabb versek (versek, Szépirodalmi, 1984)
A bőr és a napszakok (versek, 2000 Könyvek, 1995)
William Shakespeare: *Szentivánéji álom* (fordítás, Ikon, 1995)
Elkezd a dolgok végére járni (versek, Magvető, 1998)
William Shakespeare: *Drámák* (fordítások, Magvető, 2001, 2007)
A rend, amit csinálok (versek, Magvető, 2002)
Soványnak kéne lenni (versek, Magvető, 2005)
Az az íz (versek, Magvető, 2007)
William Shakespeare: *Drámák II.* (fordítások, Magvető, 2008)
Verejték van a szobrokon (versek, Magvető, 2010)
Budapest bámészko (Kováts Krisztával, esszék, Kossuth, 2014)
A vastagbőrű mimóza (esszék, Magvető, 2015)
Dante Alighieri: *Isteni színjáték* (fordítás, Magvető, 2016, 2022)
Nyírj a hajamba (versek, Magvető, 2017)
William Shakespeare: *Drámák III.* (fordítások, Magvető, 2018)
Jól láthatóan lógok itt (versek, Magvető, 2019)
100 év – 100 kép – 100 gondolat, 1890–1989. (esszék, Kossuth, 2020)
A szakállas Neptun (esszék, Magvető, 2020)
A csökkenő költőiség (tanulmányok, Magvető, 2021)
Hordtam az irhámat (elbeszélések, Magvető, 2023)

Díjai:
Déry Tibor-díj (1990)
Robert Graves-díj (1993)
Füst Milán-díj (2000)
Budapestért díj (2003)
Szépíró-díj (2003)
Háttér-díj (2005)

Magyar Köztársaság Babérkoszorúja díj (2005)
Üveggolyó-díj (2010)
Országh László-díj (2012)
Moholy-Nagy-díj (2016)
Artisjus Irodalmi Nagydíj (2017)
Aegon Művészeti Nagydíj (2020)
Alföld-díj (2020)
Merítés-díj (2021)

NÁDASDY ÁDÁM

Borjúszelet

Nem esett jól az a borjúszelet.
Nagy hőség volt aznap, talán azért sem
kívántam igazi ebédet, meg valahogy
ízetlen volt: nem rántott, nem is párizsi,
hanem csak natúr. „Escaloppe”,
így kérdezte a pincér, jó lesz-e vajon.
Mit tudtam én, ez Milánóban volt,
mi sosem ettünk borjút, pláne „escaloppe”-ot.
De miért egyedül? A szüleim
jól látták, hogy boldogan leráznám
a köteléket, a gondoskodást,
a pénzüket, olasz tudásukat,
a tapintatos, gúnyolódó élt,
a pincérrel, portással a rutint.
Kiválóak voltak. Én, én kerestem
bámészkodva, vergődve a helyem
Európán keresztül, borjúszelettel.
Jó lesz, igen, ó, hogyne, eszkalopp.
Sietve fölzabáltam, egyedül.

Egy bank fölött

Fölvitt magához, egy bank fölött lakott,
ugyanott kellett bemenni, szemlesütve,
a porta mellett, aztán iszkiri,
fölszaladni egy hátsó csigalépcsőn.
Két portás volt, az egyik mosolygott,
a másik, bajszos, nézett szomorúan.

Igazuk van, gondoltam, föl a lépcsőn
a srác után kaptatva egyre följebb.
A portások jól látják: vitatható,
hogy idejöttem. Nem kéne első szóra
ugrani mindig, hát mi vagyok én,
afféle sárga angyal, defektesek
meggyógyítója? Útszéli varázsló?

A jövetelem nyilván el se érte
a portás urak ingerküszöbét.
Legföljebb az lehetett érdekes
(ha volt ebben érdekes bármi is),
ahogy lesunyt fejjel futok mögötte.
A két portásra máig élesen
emlékszem: egy fiatal, egy öreg.
Sokkal élesebben, mint a srácra,
akihez mentem egyszer, föl oda.

Ott a Pilinszky!

Egy hosszú utcán végigmenni úgy,
hogy nem mész át a túloldalra. Nézed.
Ott járnak-kelnek, vérük eleven.
Nem érinted a járda peremét.

Temető mellett végigmenni úgy,
hogy megvonod a válladat. Vigyázz.
Elképzeled, hogy várnak odafönn.
Nem érinted az élet peremét.

Zúgó folyón sodortatod magad,
de úgy, hogy száraz marad a cigid.
Barátom, mindened száraz marad.
Csak nézed a vizet, hogy kavarog.

Viháncolva

A szomszédok nem szerettek. Talán
a hosszú haj és a szakáll miatt,
vagy ahogyan a gyerekekkel bántunk,
viháncolva. Éjszaka zuhanyoztunk.
Fontos volt minden: fű, pöcegödör,
esős napokon palacsintasütés.

Tudtam közben, hogy hol jár az eszem.
Volt munka nálam, nehéz, gusztusos,
mikor a kicsik végre lefeküdtek.
De ugye nem leszek, nem kell ugye
örökre ilyen komolytalanul?

A szúnyog zümmögött, utálatos.
Az állomáson, strandon tépelődtem:
tartalmas nyaralás, jól van, gyerekek.
Nem volt gyerekként ilyen jó nyaram,
zsibbasztó volt a családi feszültség.
Most eltemeti a viháncolás,
most tartalmas lesz minden mozzanat.
Keresztülnézünk a szomszédokon.

„Kidobálom a súlyokat, mégis nehezebb”

Czinki Ferenc beszélgetése Nádasdy Ádámmal

A Waterloo Bridge és a Southbank Center közvetlen szomszédságában, a National Theatre tágas kávézójában ülünk le. Brutalista épületek, enyhe időjárás, átmeneti kabát, habos kávé. Innen indulunk. Nádasdy Ádám ideje egy jelentős részét néhány éve már a brit fővárosban tölti. Azért találkozunk itt, hogy sétáljunk, végigjárjuk a számára fontos helyeket, és beszélgessünk, miközben a Westminster katedrális, a Paddington állomás és egy apró, hajóbelsőszerű lakás érintésével végül a Brick Lane-en sötétedjen ránk.

– Kifejezett, már-már izgatott érdeklődéssel vártam, hol találkozunk majd ebben a hatalmas városban, honnan indulunk és hová jutunk ma térben is időben. Amikor beléptem, úgy éreztem, egy házigazda otthonosságával fogadsz ebben a térben, ami valóban lenyűgöző, bár első ránézésre alig befogadható látvány és szinte végtelennek tűnik. Mi fogott meg ebben a helyben, a National Theatre hatalmas előterében? Miben más ez, mint azok a színházi terek, amiket otthon nyilván nagyon jól ismersz?

– A budapesti Nemzeti Színház egyik legnagyobb problémája, hogy nincs *foajé*je, nincs egy megfelelő előtere. Belépsz, és egyből a jegypultot látod. Nem állja meg a helyét olyan épületekkel összehasonlítva, mint a Vígszínház, az Opera, vagy akár egy olyan modernebb épülettel sem, mint a Radnóti Színház. Utóbbi amennyire kicsi, annyira jól funkcionál. A Művészetek Palotájában mindez kiválóan meg van oldva, belépsz, hatalmas tér fogad, és nem rohannak rád egyből, hogy a jegyeket kérjék. Az épület, ahol most ülünk, valójában egy hatalmas kávézó, a hátsó része pedig már olyan, mint egy könyvtári olvasóterem, a nagy, széles asztalaival teljesen alkalmas arra, hogy dolgozni lehessen ott. Látom is gyakran, ahogy ülnek ott a dramaturgok, és időnként én is azt a helyet választom. Elsősorban azért, hogy néha eljöjjek otthonról. Hiszen itt olyan nagyon sok dolgom nekem nincsen. Márk elmegy dolgozni, én pedig ülök otthon a gép előtt, fordítok, írok.

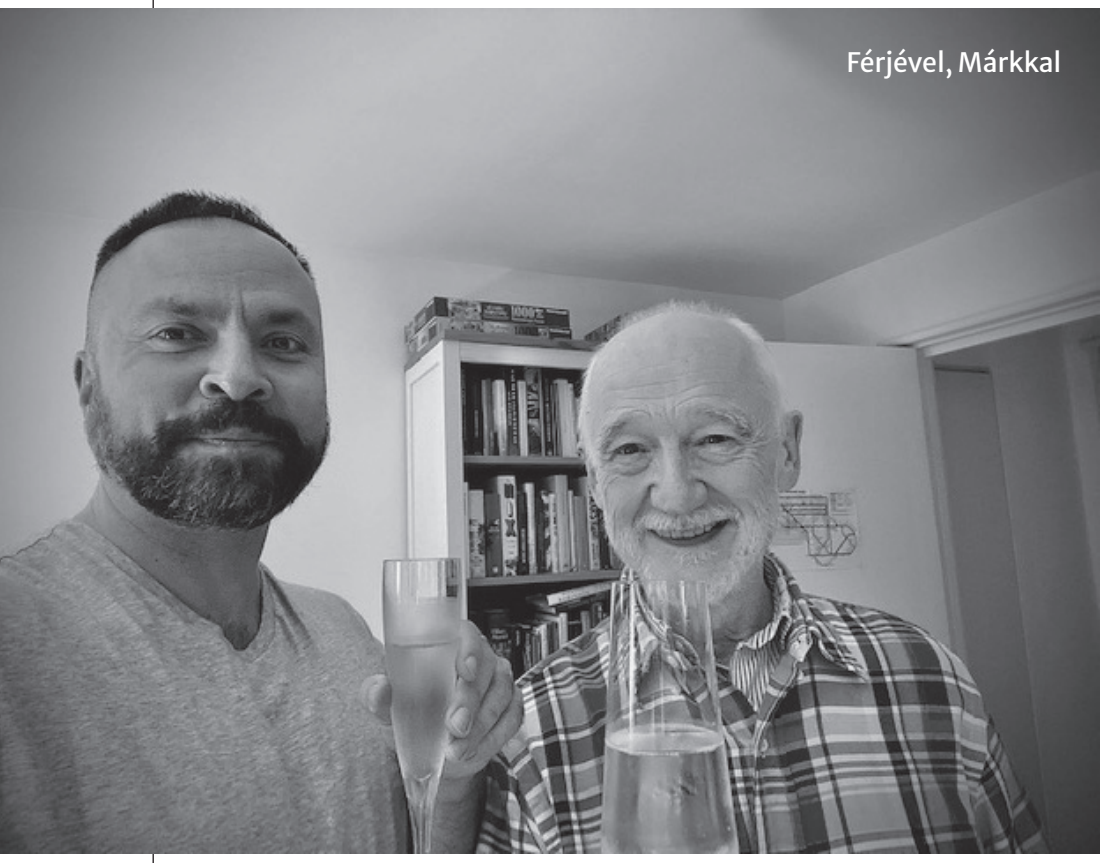
Férjével, Márkkal

– Tisztázzuk, pontosan miért is vagy itt, miért itt találkozunk! Az utóbbi időben számos szöveget olvastam a magyar kulturális sajtóban olyan írókról, alkotókról, akik elhagyták Magyarországot, nem feltétlenül azért, mert erre vágytak, inkább valamiféle kényszerhelyzetből, morális döntésből adódóan. A te eseted viszont nem egészen ilyen, ha jól tudom.

– Én nem emigráltam. Nagyjából húsz évvel ezelőtt kezdődött el a kapcsolatom egy Márk nevű fiatalemberrel, aki orvos, és azóta is együtt vagyunk. Az ő vágya mindig az volt, hogy külföldön dolgozhasson és élhessen. Nagyon jól tud angolul. Eredetileg sebészként dolgozott, és részben azért is vágyott külföldre, hogy tanuljon, hiszen az ő szakmája egy nagyon eszközigényes mesterség; számít, hogy milyen minőségű gépek, eszközök, alkatrészek állnak rendelkezésre. Valahogy aztán itt ragadt, Angliában, mert otthon nem igazán érezte jól magát, aminek egészen biztosan voltak lelki és családi okai is. Ezen kívül pedig a melegség sokaknál egy katapultáló tényező, hogy máshová menjenek, egy másik országba Magyarországról. Eredetileg Ameri-

kába készült, de a velem való kapcsolat ettől eltántorította, így aztán kompromisszumként London jött számításba. Elég közel van, és angol nyelvszakosként ez nekem kényelmes közeg. Lehet, hogy például Klagenfurtban nem érezném annyira otthonosan magam. Aztán néhány évvel ezelőtt Márk rájött, hogy mégsem a sebészet az ő igazi hivatása, és inkább pszichiáter szeretne lenni, pályát változtatott és ezzel visszacsúszott az orvosi ranglistán rezidensi szintre. De ezzel együtt is, ő itt már kialakított egy egzisztenciát, és esetében mondhatjuk, hogy emigrált, de én nem tudok, és szerencsére ebben a pillanatban nem is muszáj emigrálnom, a munkám részben Magyarországhoz köt. Úgy fogalmaznék, hogy itt, Londonban barátaim vannak, de ismerőseim nincsenek. És ez az, ami hiányzik. Ha akarnék, mindennap tudnék valakivel kávézni, vacsorázni, de azért az mégsem ugyanaz, mint amikor otthon a zöldségesnél, könyvesboltban, színházban összetalálkozom valakivel. London olyan nekem, mintha egy nagy alkotóházban élnék. Mások Szigligetre járnak, én Londonban lakom.

– Miközben álltunk a sorban, és a kávénkra vártunk, azonnal elkezdtünk erről az épületről beszélni, a különleges tervezési megoldásokról, terekről, funkciókról. Megütötte a fülem, hogy ez a téma téged korábban is nagyon érdekelt. Létezik esetleg egy építészeti múltad, amiről nem tudunk?

– Azért múltnak talán nem nevezném, de tény, hogy egy időben komolyan gondoltam, szerettem. Csak sajnos nem voltam elég jó a reáltárgyakból – ez az igazság –, matematikából és főleg fizikából, akkoriban pedig ezt még nagyon komolyan vették a felvételi vizsgán. Érdekeltek a reáltárgyak, nagyon jó matektanárom volt, szerettem és inspirált is a tantárgy, csak sajnos egy gond volt: sosem jött ki az eredmény. Mert figyelmetlen voltam. Valami apró hiba mindig akadt. Az órákon gyakran jelentkeztem, voltak ötleteim, hogy ezt vagy azt miért ne lehetne egy másik képlettel megoldani, és általában igazam is volt, csak aztán nem jött ki az eredmény. Az építészet iránti érdeklődésem ezen kívül még onnan is jöhet, hogy a szüleimmel sokat utaztunk, olyankor volt alkalmam megnézni különböző épületeket, és a mai napig hosszú időt tudok eltölteni egy-egy épületben azzal, hogy megfigyelem a szerkezetet, a technikát, eltöprengek azon, mi, hogyan tarthatja a mennyezetet, ilyesmiken. Nagyon szeretem a gótikus katedrálisokat, ezekből akad itt bőven Angliában.

– Nem tudom, ezek után magától értetődő választás volt-e az, hogy végül inkább a humán tárgyak felé fordultál, a nyelvészet és a tanári pálya lett az elsődleges hivatásod?

– Amikor jelentkezni kellett az egyetemre, akkor már elsősorban a nyelvek érdekeltek. Olyannyira, hogy akkoriban már tanítványaim is voltak, és a tanítást is nagyon szerettem. Akkor jöttem rá, hogy engem vonzana a tanári pálya, ahhoz pedig a bölcsészkar felé kell indulni. Fel is vettek angol és olasz szakra. Mindkettőt nagyon jól beszéltem már akkor. Angolul magántanártól kezdtem tanulni már általános iskolás koromban, németül pedig otthon is beszéltünk; anyám osztrák volt, a nagyszülőkkel németül folyt a szó. Más polgári családokkal és az akkori szokásokkal ellentétben így nem németül kezdtem el tanulni, hanem angolul, amit én kértem. Mert azt nem tudta a családban senki. Meg is kérdezték, jóindulatú felnőttek: angolt tanulsz, de miért? Szokatlan volt. Olyan mintha ma azt mondanám, hogy litvánul fogok tanulni. Nem volna haszontalan, csak magyarázatra szorul. Később az egyik magyarázat, és ami nagyon sokat javított az akkori angoltudásomon, az angol beatzene robbanása volt, a hatvanas évek elején, a Beatles, a Rolling Stones és más zenekarok érkezésével. Állandóan a Luxembourg Rádiót hallgattuk. Ez is Angliához kötődik, mert ugyan Luxembourgból sugárzott, de valójában brit rádió volt, a reklámok mindig Angliáról szóltak, csak akkor itt még nem működhettek kereskedelmi rádiócsatornák, a BBC-nek monopóliuma volt. Az osztálytársaim gyakran megkértek, hogy fordítsam le az akkor ismert dalszövegeket, mondjam el, mit jelentenek a sorok. Emellett pedig magam is énekeltem, beategyüttest is alapítottunk Tremolo néven, de végül nem vittük sokra, csak zenélgettünk. Az énekes azért lettem én, mert tudtam angolul énekelni. Az olasz nyelvvel pedig eleinte úgy ismerkedtem, hogy anyám és apám is egészen jól beszélte, az egyik nagymamám pedig olasz származású volt. Tőle viszont sajnos nem lehetett nyelvet tanulni, mert egy olasz dialektust tudott, amúgy magyarul is beszélt, és az összes iskoláját németül végezte, mert az Osztrák–Magyar Monarchiában nőtt fel, Pula városában, a mai Horvátországban. Olyan olasz nyelvtudás volt ez, amit csak arra lehet használni, hogy a közvetlen rokonsággal szót értsen, amúgy a német volt a főnyelve. A *mother tongue* ugyanis nem minden esetben az, mint az *L1 (first language),* tehát a domináns nyelv, amin a legkönnyebben kifejezi magát, otthon viszont nem feltétlenül ez utóbbit használja. Hallottam őt olaszul beszélni, odavalósi idős ismerősével – egyetlen szót sem értettem

belőle, mert az olasz dialektusok nagyon erősek. Aztán később jártam többször Olaszországban és a budapesti Olasz Intézetbe nyelvtanfolyamra.

– A nyelvek és a nyelvészet mellett régóta jelen van az életedben a költészet. A költői mesterség, a költői nyelv ugyanaz a mesterség és ugyanaz az alapállás minden nyelven. A tárgyi, technológiai környezet viszont folyamatosan megújul, megváltoztatja a hétköznapi létezésünket, ami elvileg befolyásolná a befogadást is. Az olvasó nem helyettesíthető, szerintem az alkotó sem, de egészen hajmeresztő kísérletekről is hallottam mostanában irodalom és technológia vonatkozásában.

– Barátaim küldtek egy párbeszédet, amit a mesterséges intelligenciával folytatott egyikük arról, hogy ki írta az *Anyám tyúkja* című verset. A gép azt állította, hogy József Attila. A barátom viszszaírt neki, hogy ne haragudj, tévedsz, mert ezt a verset természetesen Petőfi Sándor írta. Bocsáss meg, mondta erre az automata, én tudom, hogy József Attila írta. Háromszor kellett elmondani a gépnek a helyes választ, mire exkuzálta magát, hogy valóban tévedett. Sok az ilyen kísérlet mostanában. Érdekes, hogy ez az intelligencia a rímeket nem érzi, nem tudja. A rím definícióját megadta, és aztán írt egy olyan verset, amiről ő azt gondolta, hogy megfelelően rímel, de valójában egyáltalán nem így volt. Felmerült, hogy a rendszer esetleg eleve angolul gondolkozik, és azt fordítja le magyarra, tehát talán, ha visszafordítanánk angolra, akkor esetleg rímelne. Akárhogy is, látszott, hogy erre teljesen vak. Egy fiatal irodalmár barátomat pedig azzal lepték meg, hogy írattak a géppel egy esszét a verseiről. Nagyon mulatságos volt, mert olyanra sikerült, mint amilyet az átlag, nem túl okos diákok szoktak írni: Költészetének lényege, hogy megmutatja, a dolgoknak több oldaluk van.

– Ez utóbbi mondat sajnos nem sokban különbözik néhány olyan megállapítástól – nem sokkal mélyebb vagy árnyaltabb –, mint amilyet jó néhány kritikában olvastam az elmúlt években. Úgy látom, számtalan esetben mintha olvasónaplókat közölnének valódi kritika helyett, mintha óvakodnánk attól, hogy valódi véleményünk legyen. Pedig a könyvkritikának csak volna egy olyan feladata, hogy a végén mondjon egy világos igent vagy nemet. Ami egyébként a brit újságírásra talán még mindig jellemző. Milyenek látod az itteni a kulturális közbeszédet a hazaihoz képest, milyen egyéb különbségnek tűnnek fel akár napi szinten?

– Egy erős kritikának valahogy úgy kellene indulnia, hogy „Meddig tűrjük még, hogy Kovács úr a műveivel rongálja a lelkünket?” Vagy valami ilyesmi. Itt nagyon más a stílus, mint nálunk, Angliában azért még előfordul, hogy akár gúnyolódnak is, piszkálódnak is kritikában. Az angol sajtónak általában sokkal karcosabb a stílusa, ami persze nem mindig rokonszerves, de valószínűleg tényleg így kell csinálni. Isten ments, hogy visszafogjuk magunkat – gondolják itt. A britek alapvetően nagyon szeretnek udvariaskodni, de gyakran élnek *understatement*ekkel. Ha egy könyvről azt írják, hogy „ez bizony nem kifejezetten jó”, akkor nyilván mindenki érti, hogy az a könyv valójában rossz. Nem az a lényeg, hogy tegezve vagy magázva szólok valakihez, hanem, hogy mit mondok. Sokan az angol udvariasságot összetévesztik azzal, hogy el akarnak valamit kendőzni, de ez egyáltalán nem jellemző. Elég, ha az angol Parlamentre gondolunk. Ami szintén egy nagyon különleges épület, úgy van berendezve, hogy nincs asztal a képviselők előtt, nem lehet az újságot lapozgatni, minden látszik. Ennek a helynek a neve ugyanis nem véletlenül *parlament:* beszélni, érvelni, figyelni kell ott, nem könyökölni. Érdekes módon a nyelvi változásokkal kapcsolatban viszont sokkal elfogadóbbak itt, amit nyelvészként észreveszek. A BBC például nem ragaszkodik ahhoz, hogy akik megszólalnak, mint riporterek vagy riportalanyok, mindannyian azt a bizonyos oxfordi nyelvet beszéljék. Időnként még nekem is jobban oda kell figyelnem egy-egy bejelentkezésre, hogy mi hangzik el pontosan, mert mondjuk, aki beszél, az ír származású. Ezt például nagyon hiányolom a magyar rádióból, hogy nem hallani, hogy a bemondó Zala megyéből, Székelyföldről vagy a Felvidékről való. Emögött szorongást, félelmet látok: legyünk csak semmilyenek.

– Hogy érzed, milyen hatása van annak, ha van egyáltalán, hogy most már tartósan egy másik nyelvi és kulturális környezetben létezel? Nem elszakadva tőle, de azért fizikailag kiszakadva a magyar nyelv mindennapi közegéből.

– Nem érzem a hatását annak, hogy egy ideje már folyamatosan nem magyar nyelvi közegben élek. Ettől függetlenül persze biztosan fel lehetne állítani egy diagnózist ennek az általam nem ismert hatásairól. Ne felejtsük el, hogy azért korábban már nagyon sokat tolmácsoltam, idegenvezettem, fordítottam, tehát bizonyos értelemben meg is tanultam figyelni arra, hogy a nyelvi környezetet leválasszam. Hiszen ez két különböző dolog. A fordítói munka pedig részben éppen arról szól, hogy ne ugyanazt csináljuk az egyik nyelven, mint a másikon, miközben mégis azt csináljuk. Ha valaki tud hegedülni és zongorázni, és azt a feladatot kapja, hogy ugyanazt a darabot játssza

Bátyjaival 1950 körül

el mindkét hangszeren, azt meg lehet csinálni. Liszt Ferenc eljátszott zongorán Paganini-darabokat, de egészen biztosan nem gondolt arra, hogy úgy kellene zongoráznia, mintha hegedű szólna. Inkább valami olyasmit érzek, mintha élesedne a figyelmem, még inkább észreveszem a nyelvi különbségeket, hogy valami nagyon máshogy van magyarul, esetleg nem is lehet magyarul mondani. Fordítok éppen egy színdarabot a Thália Színháznak, amiben elhangzik a következő mondat: *Music is a discipline.* Ez arra utalna, hogy a zenészek vegyék komolyabban a feladatukat. Először úgy fordítottam, hogy a „zene az egy dresszúra", de figyelmeztettek, hogy ezt a szót manapság már senki nem használja. Így végül az lett a megoldás, hogy a „zene fegyelmet kíván", ami szép is, magyarul is van, de mégsem ugyanazt jelenti, mint az eredeti angol mondat. Ez a megoldás ugyanis arra utal, hogy addig kell fegyelmezettnek lenni, amíg zenélsz, az eredeti viszont arra, hogy ez az egész létedre vonatkozik zenészként, be vagy zárva ebbe a hivatásba.

– Szerencsére nem kell messzire mennünk egy párhuzamért, másik megfelelőért. A költészet sem lehet kevesebb, mint discipline. Esetleg dresszúra. A fegyelemről ugye már nem is beszélve. Te mióta számítod ezt a mesterséget a saját magad számára is – akkor most már maradjunk ennél – discipline-nek? Amikor erre a beszélgetésre

készültem, előkerestem egy korábbi kritikát az első verseskötetedről, a Komolyabb versek*ről. Akkor Kun Árpád „szokatlanul kései indulásról" beszélt veled kapcsolatban. Te is annak élted meg?*

– Nem éreztem későinek az első kötetem megjelenését, bár kétségtelen, hogy az ilyen személyes lírával sokkal fiatalabban is elő lehet állni. 1947-ben születtem, tehát harminchét éves voltam, amikor kijött az első verseskötetem. Erre lehet mondani, hogy személyes lírához ez már kicsit késő, de egy regényírónál például egészen más a helyzet. A húszas éveim elején már írtam verseket, de azokat akkor még nem mutattam meg senkinek. Nem voltam elég biztos abban, hogy elég jók-e, ahhoz pedig azért kicsit büszke és hiú voltam, hogy bírálattal kelljen szembesülnöm. Ennek ellenére van olyan vers ezek közül, amit aztán később beválogattam kötetbe, vagy egyes darabjait felhasználtam, a hangulatát tovább vittem. Akad tehát köztük olyan, ami egészen elfogadható. Viszont ezután nem igazán foglalkoztam versírással, főleg azért, mert elsősorban szerelmes verseket akartam írni, csakhogy mindig férfiakba voltam szerelmes. Akkoriban nem tudtam, ezzel hogyan jöjjek elő, mit csináljak. Esetleg tegyek úgy, mintha nem így lenne, de ahhoz nem volt gusztusom. A Kádár-korszakról beszélünk, tehát a kommunizmus, a cenzúra idejéről. Az első kötetemből jelentek meg versek folyóiratokban, az Új Írásban, a régi, eredeti Mozgó Világban és más helyeken. Miután ezekből összeállt egy kötetnyi anyag, két ember volt, aki igazán biztatott, a barátaim mellett persze. Az egyikük Margócsy István volt, a másik egy idősebb kolléga, Géher István. Mindketten nagyon jó szemű kritikusaim voltak, és leginkább Géher biztatott, hogy keressem meg a Szépirodalmi Könyvkiadót. Be is ajánlott Márványi Judit szerkesztőhöz. Éppen ekkor indult egy elsőkötetes, fiatal szerzőket megjelentető sorozatuk, ahova be is válogattak. Ezek után viszont hosszú ideig nem történt semmi. Érdeklődtem időnként, de mindig azt a választ kaptam, hogy lassan őrölnek ezek a malmok, és akkoriban azért tényleg minden nagyon lassan, hosszú átfutási idővel ment. Végül aztán bevallotta Márványi, hogy fennakadt a kötet a cenzúrán, amit persze akkoriban nem így hívtak, hanem úgy, hogy előolvasás. Egy ilyen elolvasáson akadt fenn tehát az anyag, mint megtudtam, a férfiszerelem miatt. Erről addig soha nem beszéltünk vele, és éppen ezért azt gondoltam, hogy sikerült ezt a témát lila ködbe burkolnom. Kiderült, hogy mégsem. Ez persze nem baj, mert nem is akartam egészen eltitkolni, de úgy képzeltem, hogy tudok ezekkel a szövegekkel a borotva élén táncolni: ha nagyon akarod, észreveszed, miről szólnak, ha nem, akkor nem. Nagyon hálás vagyok Márványinak, hogy

1964. május

akkor kiállt mellettem. Kiderült, két lektor volt, az egyiken átment, a másik viszont odaadta a kéziratot Pándi Pál irodalomprofesszornak, akkori kommunista kultúrpápának, aki végül is megadta az engedélyt. Feltételezem, veszélytelennek nyilvánítottak. Így jelenhetett meg a kötet, amiről ugyan közöltek néhány kritikát, de különösebben nagy feltűnést akkor nem keltett. Én viszont szerettem, például azért is, mert a címlapot a bátyám, Birkás Ákos rajzolta.

– Szintén ennek a kötetnek a fülszövegében olvasható, lényegében kérdésfelvetésként értelmezhető: „A cím arra utalna: a költő nem óhajtja, hogy verseit úgy egyszerűen, igazán komolyan vegyük?” Ezután a fülszövegíró átruházza az olvasóra a döntést. Nos, az olvasó – ez legyek mondjuk most, az egyszerűség kedvéért, én – ma reggel a busz emeletén Nádasdy-verseket olvasott, közben gyakran felnevetett, és közben kicsit el is szégyellte magát: hát, szabad ilyet? Nyilvános helyen költészeten nevetni…

– Kétségtelen, nem a sziklás hegycsúcsok költője vagyok, hanem inkább a szobabelsőké. Vannak olyan szerzők, akik magasra másznak, és onnan szeretnek szétnézni, de én nem ilyen vagyok. A nagymama arra tanított engem, amikor időnként a konyhában lábatlankodtam mellette, hogy az édességbe is mindig kell egy kis só. A süteménybe is kell só. Ahogy só, úgy humor nélkül sincs semmi. Egyébként Shakespeare-nek is ez a receptje, nála a legnagyobb tragédiákban is mindig akad humoros elem. Néha egészen olcsó és vásári humor jelenik meg. A *Hamlet* vége felé, amikor már valóban komoly tragédia zajlik, és húsz perc múlva mindenki halott lesz, megjelennek a sírások, és nekiállnak hülyéskedni. Az ilyesmi ínyemre van. Persze az ironizálás, hogy könnyen elnevetem magam, azt gondolom, valahol mélyen összefügg azzal, hogy meleg vagyok. Mert azért abban is van valami röhejes, lássuk be. Sokat kellett titkolódznom életemben, és ugyan most már nem kell, azért máig meggondolom, mondjam-e, hogy a férjem, vagy ne mondjam. Ha asszony volnék, gond nélkül mondhatnám, hogy a férjem, hol dolgozik. Ezzel szemben, ha én mondom ugyanezt, az egy erős állítás. Egy pillanatra mindenki elgondolkodik. Emiatt mintha folyamatosan ott bujkálna valamiféle lebukás lehetősége vagy még inkább, veszélye, ebből pedig mindig következik némi vicc, irónia, humor, bohócság. Mondok egy példát. Mesélte egy ismerősöm, hogy egy olyan régi, szép lakásban laknak, ahol a fürdőszobában két mosdó van egymás mellett, két tükörrel. Nekem pedig erről az volt első gondolatom, hogy milyen praktikus, mert így reggel lehet egyszerre borotválkozni. Rengeteg ilyen apró dolog van az életemben, amivel nem lehet mit kezdeni, csak nevetni rajta. Olvasni is jobban szeretek olyan műveket, amelyekben ott van a humor, még ha közben tragikusak is. Ami a költészetet illeti, eleinte nagyon mást akartam csinálni, mint a kortársaim. Tiszteltem, ma is nagyon nagyra tartom Petrit, Tandorit, de mást akartam. És mást akartam, mint a korábbi nagyok. Valahogy úgy fogalmaztam akkoriban, hogy mindegy mit csinálok, csak ne olyan legyen, mint József Attila. Mert ő a legnagyobb, gondolom én, és akkor az, amit én írok, az inkább legyen olyan, mint a Kosztolányi. Mert azért, ha jobban belegondolunk, amit én írok, az kicsit olyan, a zeneiség, a rímelés szempontjából; és mindezek mögött gúnyosan vigyorog Heltai Jenő.

– *Megfigyeltem, hogy magánbeszélgetésekben nem nagyon szokásunk a másikat a hitéről kérdezni. Mondván: magánügy. Ezzel szemben, ha kritikáról, elemzésről van szó, és a vizsgált irodalmi szövegnek témája az Isten, témája a vallás, akkor azt valami miatt*

már nehéz, és nem is igazán akaródzik leválasztani a szerzőről; így, még ha akaratlanul is, de szakmai elemzés tárgya lesz az alkotó személyes hite is.

– Katolikus neveltetést kaptam, ministráltam is. A mai napig azt gondolom, hogy a vallás nagyon fontos dolog. Hogy a templom nem ugyanolyan, nem ugyanúgy épület, mint az összes többi. Mert ott van valami, ami nincs meg a mellette lévő házban. Hogy aztán van-e Isten? Azt szoktam, mondani, hogy van. Gondolom, hogy van. És hogy tulajdonképpen az erkölcsi érzékünket hívjuk-e Istennek, a saját jobbik énünket, amelyik időnként szigorúan ránk néz, azt nem tudom. Vagy egyszerűen csak attól létezik, hogy olyan régóta beszélünk róla. Azt mondta egykori latintanárom, hogy neki azt mondta a latintanára, az nem biztos, hogy Homérosz létezett, de az biztos, hogy vak volt. Tehát nem biztos, hogy van Isten, de az biztos, hogy lát minket, és valamilyen módon befolyásolja a ténykedésünket. Fontosnak tartom tanáremberként, hogy esetemben, a katolikus vallás, de úgy általában is, a kereszténység hagyományát, tudásanyagát valamilyen módon közvetítsem vagy fenntartsam. Ez a szempont például szerepet játszott abban, hogy nekiálltam lefordítani az *Isteni színjáték*ot. Hiszen Dante abban szépen felmondja a teljes hittanleckét, én pedig lábjegyzeteket írtam mindehhez, ahol alaposan el kellett magyarázni mindent. Mondok egy példát. Azt mondta egy pap ismerősöm egy másik papról, hogy az milyen jól teszi a dolgát, jól szervezi a közösségi életet, köztiszteletnek örvend. Csak nem hisz Istenben. De ez nem olyan nagy gond, nem ez a lényeg, ez magánügy. Ennél sokkal fontosabb, hogy tegye a dolgát tisztességgel, eskessen, temessen, misézzen, tanítson, szervezzen. Előfordul, hogy valaki nekem szegezi a kérdést: Te hiszel Istenben? Erre mindig igennel válaszolok, mert úgy egyszerűbb. A verseimnek is része mindez, a kezdetektől fogva, mert ez fontos téma nekem.

– Általában ragaszkodom a keretes szerkezethez, és mivel színházból indultunk, térjünk is vissza oda a végére, legalább képletesen. Egészen pontosan a drámafordításaidról kérdezlek. Gyakran gondolok úgy a drámákra, különösen a fordításokra, mintha azok teljesen soha le nem zárt, dinamikus, állandóan mozgásban lévő szövegváltozatok lennének. Számtalan nyelven, a legkülönbözőbb, színházi és nem színházi terekben hangzanak el, és bizony időnként újrafordítják őket. Ami, úgy hallom, néha nem teljesen veszélytelen vállalkozás. Neked is vannak ilyen tapasztalataid?

Szüleivel, 1947/48

– Meghívott egyszer egy kolléga a szemináriumára, ahol a *Hamlet*ről volt szó. Kiosztotta a hallgatóknak az Arany János-féle változatot és az én fordításomat. Az egyik hallgató rákérdezett egy részletre, egy apró különbségre, és önkéntelenül úgy hivatkozott Arany János szövegére, hogy az *eredeti*. Szóltam, hogy azért álljon meg a menet. Csak azt tudom mondani, ha valakinek nem tetszik egy új fordítás, nagyon egyszerű a megoldás: ne azt olvassa. Örömmel jelentem azért, hogy a színházi közönségnek általában jól esnek a változások. Azt mondta egyszer a mesterem, Ruttkay Kálmán, hogy én rossz úton járok, mert mint Szókratész, félrevezetem az ifjúságot. Mert könnyebbnek állítom be Shakespeare-t, mint amilyen. És igenis, aki jegyet vált, az vegye tudomásul, hogy egy nehéz szerzőről van szó, kösse fel a gatyáját, ha színházba megy. Nem szabad könnyíteni, egyszerűsíteni. Azt is hozzátette még, hogy olyan vagyok, mint a léghajós, amikor látom a hegyet közeledni, elkezdem kidobálni a súlyokat, hogy át tudjak repülni az akadály felett. Nos, ez a megállapítás talán nem teljesen alaptalan, mégis azt kell mondanom, hogy ennek inkább az ellenkezője igaz. Nehezebbé tettem Shakespeare-t, mert kénytelen a néző végig odafigyelni, és megérteni azt, amit mondanak. Lehet, hogy kevesebbet mondanak, azt viszont meg kell érteni. Többször előfordul, hogy látok fiatalabb, idősebb nézőket kijönni *Hamlet*ről, amit én

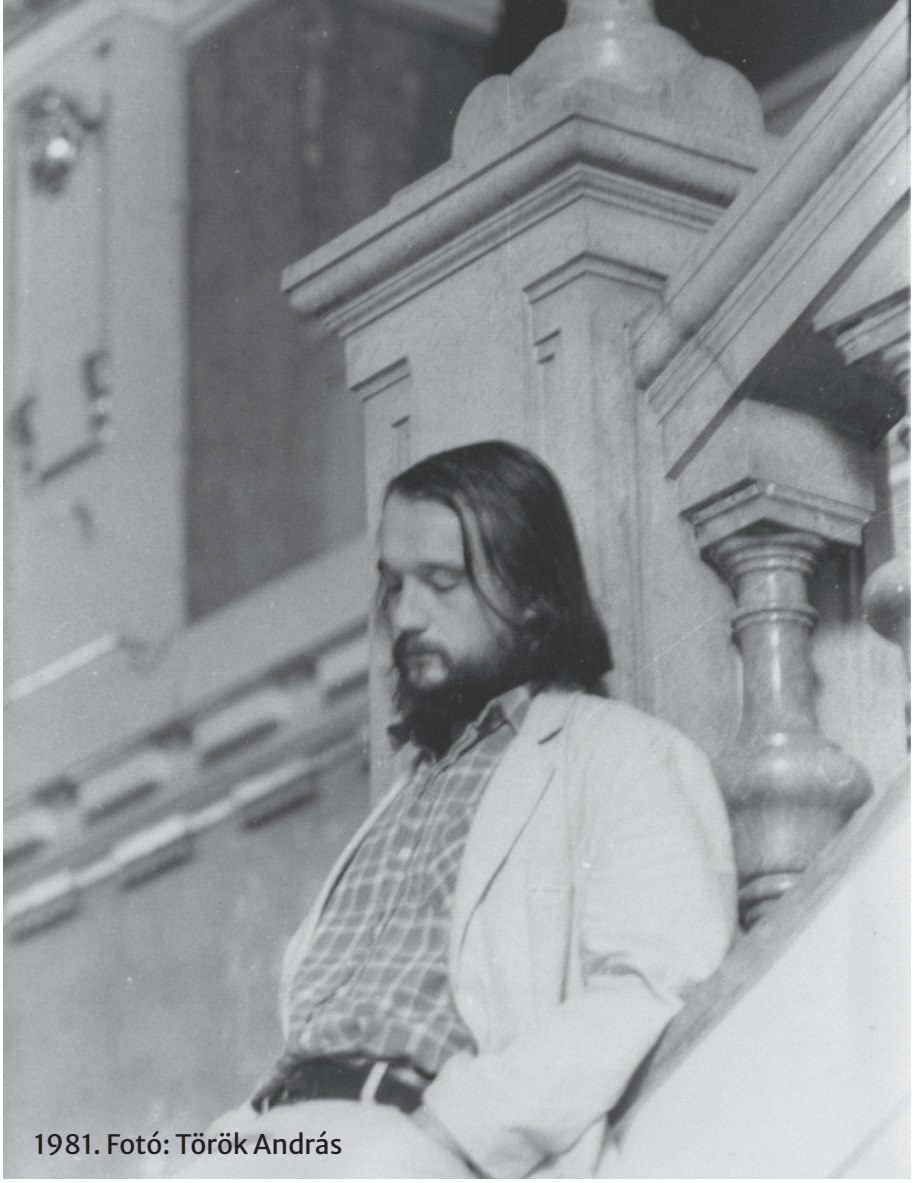
1981. Fotó: Török András

fordítottam, hogy te jó ég, mennyire megterhelő előadás ez, hogy itt mennyi minden történik. Ezzel szemben megnéztem jó pár évvel ezelőtt egy *Szentivánéji álom*-előadást, Arany János szövegével, és nem értettem egy idő után, hogy mit beszélnek, pedig én aztán tudom. Az volt az érzésem, hogy a közönség is úgy érzi magát, mintha az operában ülne, csak nagyjából érti, hogy most valaki talán éppen arról beszél, hogy nagyon bánatos. Nálam ez máshogy van. Lehet, hogy kidobálom a súlyokat, mégis nehezebb lesz. Lehet, hogy nem főzök annyira zsírosan, de az egészet meg kell enni.

DARVASI LÁSZLÓ

Vidám télikabát

Nádasdy Ádámnak

De most mondd meg,
mit tegyek, ha mindenütt én vagyok.
Bárhová pillantok, tudod, egy sunyi szemvillanás
valami csemegepult mögé, az ablaküveg stírolása a szín
ház portásfülkéjénél, a járda túl old
ala, és kérlek, néz vissza, aki én vagyo
k, és aki nem föltétlenül akarok lenni.
Nem tart szünetet.
Figyel rám, aki voltam, akivé mindjárt elromlok,
aki becsap, megvezet, betoppan valami homályos
adósságért, nyújtja a markát,
vihog.
Már rég föladtam, hogy elbújhatnék.
Egy másik lény melegébe?
Ugyan. Hogy lesz majd egy önfeledt fél óra,
legalább tíz perc, valamikor, akármikor, csak úgy,
de nem.
Elveken nem változtatok ennyi időre, mennyire is,
nonszensz és macerás lenne, mondjuk,
például egyszeriben hinni, mint a hentes jó szándékában,
kockázzam?
Hinni, csak mert nem élek örökké,
vagy mert elhagytak, elhagyom, kevés vagy sok,
ezért. Olcsóság, rossz leértékelés, nem?
Nézd, ez egy remek és vidám állapot.
A leselkedő másik a test roskadását is bemutatja,
az ő magányát, ollé, nem sikerült, ollé,
ami az enyémvoltelveszett ollé, arra
sem emlékszem, hogy félig bon
tott narancsot hagytam
volna a konyhaasztalon, oll.
Kinek mondta azt, mondtam, hogy.
Aztán mielőtt tegnap az utcára léptem volna, á
tváltottam a kabátot.

Kettő van, úgy értem, téli.
Két télikabátom van, a viseltes zöld és az új kék.
A viseltes zsebe kész retikül.
Nem tudom, pontosan, mi mindennel van tele,
de biztosan a kelleténél több
ez meg az tömi ki, izé, kacat, toll, papír, cet
li, pézsé, seggtörlő, fülhallgató
van benne, cukorka szájszag ellen,
százas a boltkocsihoz. Gyógyszerek, maszk,
ollé.
A rosszabb kabátomban sokkal több minden van.
Visszavettem magamra azt.
Úgy indultam, így léptem ki az utcára,
valamilyen elfelejtett céllal, ahol
szikrázó napsütés fogadott, kinevetett
a fény, mint az a másik, aki vagyok.
Mulatott rajtam, hogy arra gondolok,
ilyenkor pedig havazni kellene.
Így illene, ez lenne a helyénvaló, a szabályos.
Tartani valahová, bárhová, el vagy
vissza a régi télikab
átomban és lenne bónusznak
idei hó
is.

VÁRADY SZABOLCS

Mint bordatöréskor a röhögés

Néhány szó egy Nádasdy-versről a legutóbbi kötete[1] kapcsán

Keresem a jelzőt, ami a Nádasdy-verseket legjobban jellemezné, és ezt találom: fesztelen. Nem az van, hogy nekirugaszkodik, hogy dobbant, figyelem, most vers következik, költészet, nagyot fog szólni. Mintha inkább csak félrevonna. Te, figyelj, az a helyzet, hogy… Van valami bizalmas közlendője. De nem is biztos, hogy nekem akarja elmondani. Talán csak tisztázni akarja a maga számára, a vég közeledtével, hogy mi hogyan is volt. Voltak velem bajok, de azokat egy mosollyal tudtam enyhíteni. Voltak virágok, föld és hangyák, a mindennapos locsolási felelősség. Volt szerelem, nem is panaszkodom. Tíz év múlva (gondoltam) ez meg az lesz.

Ezek itt mind verskezdetek. De azért ne higgyük, hogy olcsón megússzuk. Hogy itt a jó kedély uralkodik. „Sajnos gyanakszom. Túl jó az egész." A *Munkaterület* című vers így kezdődik. És a derűs felszín sötétebb mélye ezúttal máris megszólal. De a sötétet is abszolút világosan mondja, majdhogynem derűsen. „Egy nap megnyílik egy sötét torok, / s a talált csoki alján a penész / teljes pompájában rám vigyorog." A korábban idézett verskezdetek csak legvégül torkollnak ilyen befejezésekbe: „A társak néztek. Tudták ők is: végleg bajba kerültem." „…locsolja Isten, vegyen friss földet, huzakodjon a hangyákkal ő, ha már egyszer megteremtette őket." „Hullott a göröngy, de csak a földszag jött, a félbevágott giliszta bámulatos éledése." „Nincs pátosz, nincs sértő, nagy vereség: cipekedünk a kijárat felé." Pátosz nincs, az biztos. Hanem azért egy verseskötetnek mégiscsak van egy kezdő meg egy záró mondata, és bármennyire hangsúlyozza is Nádasdy Ádám, hogy ő nem szerkeszti a köteteit, egyszerűen csak összerakja a verseket a keletkezésük időrendjében, az első mondattal mégiscsak elindul a kötet, és az utolsóval bezárul. Ez a két mondat pedig így szól: „Két felhő között ím lógva maradtam, a lábam kalimpál a semmibe." „Bele fogok dögleni."

1 Nádasdy Ádám: *Jól láthatóan lógok itt.* Magvető, Időmérték sorozat, 2019.

És akkor itt van a *Munkaterület,* egy, már a formájával is összegezőnek ható szonett, amelyik mögött mintha az elszabaduló őrületét versbe fegyelmező József Attila is ott sejtődne („Ki-be ugrál a két szemem, úgy érzem.”):

Normális voltam a srácok szerint.
Ha tudták volna, milyen őrület
gombolja magát ki-be a fejemben,

messzire elugráltak volna mind,
ha észreveszik: munkaterület,
penészes, sötét torkok nyelnek engem.

Hátborzongató. És mégis, megint csak: derűsen hátborzongató. Ettől annyira Nádasdy. Hogy az ő szeme nem ki-be ugrál, hanem az őrülete ki-be gombolja magát. És amikor a szüleire gondol, akikkel régóta vívódik itt-ott a verseiben, az úgy nyilall, mint bordatöréskor a röhögés. Ez a nyilallás nyűgöz le, ezt érzem, amikor Nádasdy Ádám verseit olvasom.

GRECSÓ KRISZTIÁN

TBR

(tizenvalahány ballada röviden)

– átiratok, mai magyar modernesítések –
Nádasdy Ádámnak

amit raktak mind leomlott
reggelre vagy estére tán
reményük is szertefoszlott
férfi volt mind mediterrán

szívük tágas ispotálya
fél véka ez fél véka az
bezárva egy kisszobába
nekiguggol aláfalaz

nem radai nem idegen
privát mint a kételkedés
rosseb aki bús' ilyenen
zavarja egy szemrebbenés

jó napot meg jó napot még
az úristen csak kételkedik
nyomasztja egy képtelenség
de a neve fényeskedik

*

fodrászat meg pedikűrös
borbélyszalon masszázsóra
nő a haja rigófüttyös
nő a körme harangszóra
szalon lett a kocsma végül
szalon már az utca végig
nő az élők haja kékül
nő a holtak haja is tán
körmük törik hajuk vénül

mennyi vágy a bakancslistán
borbélyinas fordászsegéd
mossa mossa meg nem állhat
olló csattog olló inal
falja mint egy éhes állat
fodrászat száz vágnak sütnek
nő az élők haja egyre
nő a holtak haja is már
a körmükre tizet verve
nóta száll és darumadár
mennyi halott körömágya
mennyi múltnak haja vágva
fodrászat és pedikűrős
letelt már a masszázsóra
a vége se hepiending
elmúlik egy varázsszóra

*

átalment a keskeny pallón
átalment a Tiszán ladik

vissza nem jön marad gyarlón
kettő között a harmadik

tollászkodni már mint varjú
fohászkodni mint jegenye

némasága bíborajkú
hagyja hogy a fene egye

földet nézve épp' botorkál
ha elbotlik úgy se köszön

leventék az oktogonnál
utánuk meg a vízözön

átalment a keskeny pallón
nagyot csobbant ott valami

simul mint az ág a tarlón
narancslében a campari

bódult már a délelőttje
benne minden lámpa ég

örökélet vérmezője
ha nem jut is járna még

*

húzd rá cigány
húzzad jobban
épül a ház
a városban
cigány fúrja
és keveri
sárga beton
rőt tengeri
lakni benne
majd más lakik
kihűlt penne
hűs álmait
álmodja az egész brigád
húzd rá cigány
csináld csináld

MARGÓCSY ISTVÁN

„Ne változtasd meg élted”

Nádasdy Ádám és a költőszerepek

Nádasdy Ádám költészetéről az a felfogás él az irodalmi élet köztudatában, hogy ő a par excellence szerelmi költő – költészete a szerelemről, a szerelem kiküszöbölhetetlen bonyolultságáról, boldogságáról és szenvedéseiről szók: benne mintha igazolást nyerne a költészetnek ama több mint kétezer éves (a magyar irodalomban időnként uralkodónak tekinthető) elképzelése, miszerint a költészetben két nagy téma kell, hogy megfogalmazódjék: a szabadság és a szerelem – s a szabadság (értsünk most rajta bármit is) elsősorban a szerelemben ragadható meg: az a szabad ember, aki szerelmes, s aki szerelmes mivoltját bármikor képes vállalni, képviselni, bevallani – s magától értetődő módon: nyilvánossá is tenni.

E felfogás természetesen jogos: hiszen Nádasdy verseinek hatalmas, túlnyomó része valóban a szerelmes létet tematizálja (hihetetlen változatos módokon és modalitásokban) – s mivel az utóbbi fél évszázadban a szerelmi költészet dominanciája a magyar költészeti diskurzusban visszaszorult (él közöttünk olyan megfontolandó vélekedés is, miszerint a szerelmi költészetnek ideje, korszerűsége és relevanciája mára már lejárt), költészete méltán érdemelt ki különös figyelmet és elismerést.

Ugyanakkor, mivel Nádasdy költészetének gazdagsága és színes sokfélesége mindenki számára szembeszökő és kézenfekvő, felmerülhet egy olyan poétikai kérdés is: vajon a szerelmi költészet primátusa az ő életművében milyen választásokon alapulhat; vagy másként megfogalmazva: *milyen* típusú költészet az, amelyik – oly sok lehetőséget mellőzvén – vállalhatónak érzi a költészet szerelmes jellegének érvényesítését?

Nádasdynak egy önvallomása érdekes adalékot szolgáltat e kérdésnek egy lehetséges megválaszolásához. *Az az íz* című kötetének (2007) hátlapján olvashatjuk a következő önértelmezési kísérletet: „Sokminden történik a világban, és én mégis magamról írok. Elnézést, de nekem nem megy másképp. Alanyi költő vagyok. Ez a szó a latin *szubjektív* magyarítása, és annyiban valóban szubjektív vagyok, hogy magamról tudósítok; csakhogy én ezt igyekszem objektíven csinálni. Például hogy évekig jártam udvarolni a fogaske-

rekűvel, amelyre sokat kellett várni, ezalatt jöttem rá, hogy nem szeretem. Ez közlekedés. Van másféle költő, aki mindig a világról ír, objektív akar lenni, persze nem sikerül neki, mert akkor nem volna költő. Azaz ő is szubjektív. Én viszont nem szubjektíven vagyok objektív, hanem objektíven szubjektív. Magamról, pontosat. Fogaskerekűt. Remélem, elég nagy felület vagyok, hogy sokminden tükröződjön bennem. Például a világ." E megnyilatkozás nagyon érdekes összefüggéseket mutat fel a költői szerepvállalást illetően: a tizenkilencedik századi (sajnos, nyomokban ma is köztünk élő) szubjektív líra-felfogást, azaz a beszélő személyiség közvetlen lírai önvallomását elutasítja (ezt nevezi „szubjektív" lírának), az önvallomás állandó szituáltságának megjelenítését szorgalmazza, az önvallomást „objektív" keretek (és helyzetek) mozgósításával kitágítja, s így nem a vallomás primér (és természetesen: privát emberi) aktusát, hanem a vallomás szituációját jeleníti meg, a vallomástévő figurára legalább akkora, ha nem nagyobb figyelmet fordítván, mint a vallomás közvetlen (reprezentatív) jelentésére. Alighanem *ezért* fér bele a szerelmi vallomásba, a leküzdhetetlen, s leküzdendőnek nem is tekintett vallomásba, a *leíró* költészetnek sok-sok rekvizituma, a tárgyiasságoknak, árnyalt megfigyeléseknek kimeríthetetlen bősége, a csekélységeknek, finomságoknak észrevétele, a frivol és groteszk össze-nem-illéseknek érzékelése és azonnali (hol ironikus, hol nem) értelmezése, azaz az önjellemzés szavai szerint *a világ.*

Ám a kérdés továbbra is fennáll: *milyen* költészet keretei között, *milyen* költői hagyományba illeszkedve képzeli el Nádasdy mindazt, mait verseiben művel? Egy „objektíven szubjektív" költőtől azt várjuk, azt kapjuk, azt látjuk, hogy mesterien zárt formákban, mondhatnánk: mesterkedő graciozitással dalolja el dalolnivalóját, könnyeden, legsúlyosabb mozzanataiban is megőrizvén komolyságát (vagy Nádasdyval szólván: *komolyabb*ságát) – miközben azt látjuk, hogy azokban a verseiben, amelyek a költőnek és a költészetnek szerepét, szerepvállalását érintik, rendre olyanokat (is) idéz meg, akik a költészeti hierarchiában a legmagasabb és legfenségesebb posztokon szoktak megjelenni; mintha e verseknek költője, miközben önmagát folyamatosan esendő, csekély súlyú figurának állítja be („Hibás darab, mondtad, és visszatettél / a sok egyforma késztermék közé" – *Teremtés*), ugyanakkor oly koordináták érvényességét prezentálja és legitimálja, amelyek nagyságrendileg hatalmasak figurák számára voltak előkészítve: az esendőség és kiszolgáltatottság állapota nem függeszti fel a megszólalás hagyományos kategóriarendszerének érvényét: „én csak mentem

a múzsákba karolva, / készen, ha egyikük még valamit dalolna; / most vizesen kell járnom, esernyővel kötélen, / fölháborodva sírni egy-egy apró lökésen". Nádasdy privát dalköltészete nem hogy nem érvényteleníti a „múzsák" felsőbbrendűségét és teljhatalmát, hanem éppen fenntartja: a hatalmas elődök, a „múzsák" rendre mint viszonyítási pontok vannak feltüntetve – azt hangsúlyozván: miben is tér el ez a költészet attól, amit a „múzsák" fensége hagyományosan előírt volt.

Lássunk egy szinte ars poeticára emlékeztető példát 2002-ből:

A Liszt Ferenc téren

Mint varjak közt a sasmadár,
lomtárban szép kredenc,
a kávéházak ricsajában
ott ül a Liszt Ferenc.

Lengeti bronzhaját a szél;
nem jön, akire várok.
Mindenki más vígan fecseg,
s én őhozzá kiáltok:

„Hírhedt zenész, mit javasolsz?
Megint szívatnak, érted?!"
Ő bronzujját fölemeli:
„Ne változtasd meg élted."

A vers a Nádasdy-versek alapgesztusaival él: helyzetleírással indít, kézzelfogható, konkrét helyzetet, tárgyilag azonosítható képeket vázol fel – miközben rögtön át is ironizálja a felmutatott képet, s abszurd hasonlataival és megszemélyesítéseivel rögtön meg is szünteti a realitásnak félig-meddig megteremtett illúzióját, s a helyzetdal elvárható dikciójához képest radikálisan más megszólalással él: megszólítja a szobrot, akibe beleláttatja a nagy zenészt (de persze „tárgyként", hiszen névelővel!), s élettanácsot kér, azaz követi a nagy hagyományt, s a követendő, „hírhedt" nagy elődöt idézi meg, általános tanulságot várván (a költői hagyományidézés egyik leggyakoribb gesztusa ez). Beszélőnk egyszerre néz fel a nagyságra, s egyszerre vonja le a maga szintjére (hisz feltételezi, hogy a nagy forradalmár zenész, mint minden titkok tudója, a mindennapi „megszívatás" esetére is képes érvényes és hadra fogható választ adni) – s a megkapott válaszban szintén egyszerre

kétértékű kinyilatkoztatást lel és mutat fel. Az a zenész, aki határt nem ismerő forradalmiságában, szélsőséges minden takaró élet- és művészetvezetésében állandóan a változásra és változtatásra tört, a megtartásra, a változatlanságra utaló etikai parancsot sugall: visszavonja a nagy rilkei utasítást, amely a huszadik században hatalmas esztétikai és etikai karriert futott be. A vers beszélője a legnagyobbakkal áll szóba, a legnagyobb művészi példákkal vitázik (és számol le) – hogy önmagát és önmaga költészetét legitimálja, azoknak példáját használja fel, akiknek generális elismertségét senki nem vonhatja kétségbe, aki bizonyára a „legnagyobbak", s akikkel szembenézni annak a költőnek is szüksége és kötelessége, aki a maga művészetét nem az ő ideálképük nyomán fogja megteremteni (amint a *Hiányosságok a komolyzene terén* című versében mondja: „Egyszer majd Wagnerhez is felnövök"). A költő – önjellemzése szerint – mindig a legnagyobbakhoz méri magát (irigyli Vörösmartyt, Aranyt), s amikor pozicionálja magát a nagy hagyományban, ha el is ismeri, hogy a nagyok egyetemes célkitűzéseit a maga számára nem egyszerűen elérhetetlennek, hanem inkább kevésbé kívánatosnak látja, magabiztosan állítja saját értékeit, s nem kizárólag működésének privát határai között („Hát inkább állok csak, kart karba fonva, / támogatom a hideg oszlopot, / mint forró ujjak jeges homlokot, / én is a templom oszlopa vagyok, / állok szilárdan és odafagyok" – *Támaszt keres*).

Épp ezért nagyon érdekesek azok a Nádasdy-versek, amelyek egyértelműen a nagy költői hagyományhoz intézett beszédnek foghatók fel, amelyek Petőfihez és Arany Jánoshoz (vagy inkább: Petőfiről és Arany Jánosról) szólnak. A költő megszólítja a magyar költészet „alapító atyáit", bizalmasan, mondhatni: fraternizálva beszél velük, mint akik egy társaságba tartoznak – ugyanakkor folyamatosan távolságot is tartva beszél velük: mint akiknek a nagysága és tekintélye, minden rokonság ide vagy oda, idegenséget is hordozna. Az *Ijedt zavarban felkapott lepel* című versben Arany Jánost mint „tanítómesterét" idézi meg, akitől, úgymond, a nyugalmat tanulta volt meg („aki sokat ugrál, nekimegy a falnak, / nem a robbanás kell: fontosabb a kontroll, / ne a kabátról írj, inkább csak a gombról, / nem a teljesség kell, a lényeg: a részlet"), a kismesterség szeretetreméltó csínját-bínját – s hallgat arról, hogy Arany János mekkora műveket tervezett s valósított meg (hogy az ő szavaival mondjam: Arany nemhogy kabátot, de éppen nagykabátot varrt magának, s még annál is nagyobbat tervezett, mint amekkorát meg is csinált), s óhaja szerint olyannak láttatja Aranyt, a „nevelőt", mint akinek épp követendő példáját sikerült volna neki,

Nóra lányával, 1974

mai költőnek, neveltetése *után,* elmellőznie („háttal állni mindig, diszkrét félhomályban, / ezt tanultam tôled, mégis fénybe álltam"). S talán még jellemzőbb és találóbb az a néhány Nádasdy-vers, amely Petőfi Sándornak (akiről távolságtartó nosztalgiával azt állítja: „Szabad ember, / önálló bolygó volt, ami körül / keringtek mindenféle holdak" – *Önálló bolygó volt*) költészetét parafrazeálja és fordítja ki azáltal, hogy Petőfinek gesztusait a maga képére formálja, de csak avégett, hogy végül ismét a nagyszabású költői vállalással, nagyot akarással és nagyotmondással *szemben* határozza meg magát: „Vegyél valami nagyon egyszerűt, / tedd le magad elé, és nézegesd. / Ha szerencséd van (és ha elegendő / iróniával áldott meg az Isten), / a dolog rád fog hasonlítani. / Tán csodálod, hogy holmi prózai / vacak (mondjuk egy konyhai szita) / emberszerű kis homlokráncolással / azt mondja: látlak, ámde nem szeretlek, / azt mondja: nem vagy meggyőző, haver, / keresd tovább a szép középutat / az egyszerű sziták és a szabadság / (sőt: világszabadság) között" – *Levél Ádám öcsémnek*). A nagyság elismerése mellett ott hangzik mint a nagyság igényével szemben megfogalmazott fenntartás és kritika: a nagyot (mindent) akaró, harsányan fogalmazó költővel s a minden helyzetben ideált vizionáló (angyalokat látó

és teremtő) költőiséggel szemben a maga számára földi igények számbavétele marad – anélkül, hogy e „földiség" bármily szempontból lekicsinyeltetnék („Ő láthatott még egy-két kósza angyalt; / ahol nekünk nem látszik semmi rég. / Az ürességbe meresztjük szemünket – / igen, de lenn a földön van az ég" – *Jóval a szezon vége után. Petőfi emlékére*).

Nádasdy, mikor e – talán romantikusnak nevezhető (hiszen a megnevezett impozáns példák: Liszt, Wagner, Arany, Petőfi mind romantikusok voltak!) – nagyságigényt távol tartja magától, a magyar költészet másik hagyományágához közelíti magát: ahhoz az irányhoz, amelyet legerőteljesebben és leggazdagabban Kosztolányi teljesített be, mikor megelégedett egy szegény kisgyermek panaszaival, megelégedett boldog, szomorú dalaival, s megelégedett azzal, hogy számadásait nem kötötte össze az egész világ megváltoztatásának nemes szándékával. Ha Kosztolányi azt mondja: „Jaj, minden oly szép, még a csúnya is" *(Szeptemberi áhítat),* arra szinte ráfelel, ha persze más modalitásban is, Nádasdy önjellemzése és költő-imágója: „csak pengeélesen létezhetünk / az édesség és hulladék között; nincs más megoldás, mint pazarnak lenni, s virulni ott, hová Isten lökött" *(Tószt).*

Nádasdy tiszteletére talán érdemes tehát Kosztolányi szép, frivol, és szelíden parodizáló hommage-versét felidézni a költői hagyománynak és a születő költészetnek egymást feltételező és egymást átironizáló összjátékáról *(Ének Virág Benedekről)*: a száz év előtti költő, aki látomásában szeretetteljes befogadói elismerést nyert kétszáz év előtti költőtársától, nyilván ugyanilyen kedves gesztussal élne ma is utódjával, a dalköltővel szemben: „Ő meg bólintott volna a homályon / S én lehajoltam volna, hogy megáldjon. … És dicsérvén a Poézis hatalmát / Átnyújtott volna versemért egy almát."

VISKY ANDRÁS

Följegyzések egy nászéjszakáról

Kölcsönvett selyem
Sőt egy hímzett párta is
Elvetéltelek

*

Húsvágó kések –
Nyúzott bárányfej figyel
Fény Elvetéltél

*

Ahogy levetjük
Vélelmeinket –
Egymást ölelve fázunk

*

Talán öltözz fel
Engem vegyél magadra
Nem szorulok rád

*

Még egy kijárat
Másik megnyílás
Elvettél elvettelek

CSEHY ZOLTÁN

Szégyentelenül kuncogni

Nádasdy Ádámnak

Mi van, ha az egyetlen lámpa kiég,
és a pompás sötét palotája reggelre
csak egy kiégett gyárépület?
Mi van, ha a karcsú szonett hízni kezd,
és önnön tehetetlensége
kikezdi a papír teherbíró képességét,
és a telhetetlen anyag végül átszakad?
Mi van, ha a test ugyan visszatalál
a régi lábnyomokba, de nem a régi útra?
Mi van, ha a vattacukros nem bírja
kiemelni a szálzó cukor költészetével
megterhelt pálcikát, és elkapja a forgás?
Ha a hibás darab túljut az
ellenőrzőponton, és örömében
egy kicsit felgyorsul a futószalag?
A héroszi, a katartikus érdektelen.
A kérdésig jutni, a mozdulatig, egyetlen hangig,
arcélig, izomrostig. Szégyentelenül
kuncogni a nagyon.
A megbánás és a magyarázkodás
legapróbb jele nélkül.

SZABADOS ATTILA

Szoba, bútor, levespor, fiók

Gondolatok Nádasdy Ádám verseiről

Nem tudom, mikor vált számomra Nádasdy Ádám költészete referenciaponttá. Mindenkinek elevenen él a gondolataiban néhány olyan szerző, akik erősen hozzájárultak az irodalmi pálya elkezdéséhez, esetleg saját szövegek írásához. Szerepeljen itt néhány benyomás, jegyzet azokról a Nádasdy-versekről, Amelyek számomra különösen fontosak, és talán eddig kevés szó esett róluk külön-külön.

Versek, de máris el kell térnem a tárgytól. Először ugyanis Nádasdy Ádám esszéivel találkoztam. *A vastagbőrű mimóza* az első olyan könyvek között volt, amelyekkel tudatosan kezdtem építeni saját könyvgyűjteményemet. Aztán hosszú ideg semmi. Hogy Nádasdy Ádám költő is? Milyen figyelmetlen olvasó voltam, még a borító belsején szereplő szerzői bemutatást sem néztem meg. Könyvesbolt, Nádasdy Ádám. Akkor jelent meg a *Jól láthatóan lógok itt.* Néztem a könyvet, és azon gondolkodtam, miért ilyen kicsi, egyáltalán miért olyan, amilyen – a kiadói koncepcióról fogalmam sem volt. (Később haragudtam magamra, amiért minden számomra fontos dolog fordítva talált meg, azaz nem a megszokott sorrendben: Nádasdy Ádám lírai életművét is egy akkor frissen megjelent kötettel kezdtem olvasni. Mintha annak a bizonyos fonalnak a végét szorítottam volna, és akkor irány vissza, azaz előre, labirintus, kanyargás.) Még a *Jól láthatóan lógok itt* és *A vastagbőrű mimóza* előtt olvastam a Literán a hét verseként Nádasdy Ádám *Maradni, maradni* című szövegét. Akkor Keresztury Tibor reflexiójának címe ragadta meg figyelmemet leginkább: *Az állandóság dicsérete.* (Sajnos ezt a címet e szövegnek már nem adhatom, de munkálkodjon itt végig.) Azért is kellett *A vastagbőrű mimózát* és a *Jól láthatóan lógok itt*et előbb említenem, mert úgy érzem, elő kell készítenem a *Maradni, maradni*t – sokan írtak már róla, s én nem akarom megismételni azokat a gondolatokat. Mert talán ez az egyik olyan Nádasdy-vers, amely a legtöbb korosztályt eléri, méltán nevezhetjük kultikus szövegnek. S hogy tovább rendszerezzem – visszamenőleg – Nádasdy-olvasmányélményeim hatását, meg kell állapítanom, e vers kapcsán ütött meg először a költészet egyszerűsége. Hogy így is lehet.

Zsuzsa, Ádám, Iván és Ádám édesanyja

A *Maradni, maradni* egyensúlyai, a tágasságok és szűkösségek közti hirtelen átmenetek félelemmel töltöttek el. Egyúttal meg is nyugodtam, másoknak is *horzsolás.* Az átmeneti időszakok – legyenek évek, hónapok, hetek, órák, vagy csak percek – nyugtalansággal töltenek el, de mintha mindez nem létezne: különbség állandó és nem állandó között csak a kategorizálás eredménye, hiszen „Amikor maradok, az jó", s az egész egy hosszú, kitartott pillanat, amelyből nem akarunk egy másikba *átzuhanni.* „(...) magányos levesporokat fölönteni, / vagy élettársi szennyest kotorászni" – ezt szóról szóra megtanultam. Magány és kapcsolat szelíd egymásnak feszülése. Plasztikus, konkrét – és mennyi mindent jelent. Mindennapiság, hétköznapok, ez kell, gondoltam. S amikor befejezem a verset, mégis az a sor marad meg: „mert vissza kell tolni megint privátba" – vége, elfogyott a szövet, mi történik, míg nem kezdek újra olvasni? A *Jól láthatóan lógok itt*et olvasva rájöttem, ez valami más. Vers, olyan, mint egy kockacukor, azonnal felszívódik. Vagy nem. Mert lehet, nem értem azonnal, csak később. Érzem a *Maradni, maradni* olvasói emlékét, mégis más a tét. A kötetből ezúttal három szöveget emelek ki: *Egy fiókban; Nem is magától érkezett; Hűtlenségem jeléül* – otthonkeresés, otthontalanság, a versbeszélővel eggyé váló, aztán attól elszakadó terek. A felszínen. Mert mind mögött ott húzódik valami nagyobb,

egyetemesebb. (Az idő múlása túl kézenfekvő megoldás?) „Be kell költözni egy belső szobába, / ezentúl kisebb lesz a bútorom." – írja az *Egy fiókban* első két sorában. Szoba, bútor, szennyes, levespor, fiók. Aztán a *Nem is magától érkezett* első mondata: „Befészkeli magát az ember, nincs mese, / akárhová." (A vers eredetileg *Otthon* címmel jelent meg!) Csak legyen egy hely, dolgozik bennem a gondolat, ahová majd letehetem én is, amim van (lesz). Hadd idomítsam magamhoz, még akkor is, ha „kötélen, / bilincsbe verve vonszolták ide az érzelmei" az embert. Ha így alakult, hát így. Lesz valahogy. Számomra a *Nem is magától érkezett* e sorokat összegző, következő tőmondata – „Szégyen." – kényszer és alkalmazkodás viszonyának lelepleződésére utal. Arra, nehogy kiderüljön, hogy az alkalmazkodás, habár saját döntés, külső, nem várt, talán kényelmetlen körülmények eredménye.

Miért ilyen fontosak az első mondatok? „A legjobb lesz, ha nem lakom sehol, / mindenütt úgyis árnyékot hagyok, / a falakon a nyomom ott marad" – szól a *Hűtlenségem jeléül* felütése. A váratlan képek sűrű, mégis összetartozó egymásutánja:

> *Egy nagy bőrönd legyen, félig tele*
> *virágfölddel, hűtlenségem jeléül.*
> *Izgalmas lesz, ha mindent elveszítek,*
> *könnyelműen a régi folyosókat."*

A két előző versnek mintha lezárása lenne: mikor már hozzászoktunk valamihez *(Maradni, maradni),* és a továbbállás folyamata akaratlanul is előhívja bennünk a *hűtlenség* érzését. Fél lábbal még a régi „helyen" vagyunk, fél lábbal már egy másik küszöböt tapogatunk. (Rengeteg vers lehetne még e 2019-ben megjelent kötetből: *A napló; A reggeli;* a *Gallér; A testemet határozottan elveszi* és az egyik személyes kedvencem, a *Szüleim,* amelyben a származás, a szülők és az „áruvédjegy" motívum egyszerre profán és unikális jellege találkozik.)

A *Jól láthatóan lógok itt* után azonnal megvettem a Nádasdy Ádám hetvenedik születésnapja alkalmából megjelent *Nyírj a hajamba* válogatáskötetet, amelynek címe önmagában is nagy hatást gyakorolt rám: a hajba való hirtelen, egy mozdulattal történő belevágás hidegsége és az ezzel párhuzamos intimitás, a felszólító mód határozottsága (szinte parancsoló, könyörgő hangneme). Brutalitás, elevenség, finomság. Elképzelem, ahogy ülök a fürdőben, valaki a pajeszomhoz emel egy ollót. Ismerjük egymást. Fölöttünk gömb alakú lámpabúra, neonos, tompa fény. Hátborzongató, mégis

Ádám és lányai

otthonos érzés. Biztonság, de ott munkálkodik valami lehetséges tragédia.

Nádasdy Ádám szinte minden versében tetten érhetők ezek az egyszerre munkálkodó, sokféle minőségek. A dolgok alapos körüljárása, a tények és érzések mérlegelése. Mintha a szövegek arra tenne kísérletet, hogy a pro és contra elemeket összegyűjtsék, hogy azokat magára vonatkoztassa a versbeszélő. A versek végigvezetnek a logika állomásain, a következtetés pedig hol nyilvánvaló, hol bizonytalan. Ezt a jellegzetességet a *Nyírj a hajamba* szövegei éreztették számomra legjobban.

A *Nyírj a hajamba* egyik kulcsverse *Az emlékek* című rövid, mindössze tizenkét soros szöveg. A vers szinte tudomást sem vesz arról, hogy az emlék önmagában „terhelt" szónak számít. Tételmondata: „Az emlékek gazdája én vagyok." A versbeszélő egyszerű reflexiója magabiztos keretek között tartja a szöveget, nem engedi, hogy az emlékkel kapcsolatos általános, sokat használt képek előkerüljenek. Azért is gondolom fontos versnek *Az emlékek* címűt, mert újra megerősíti, hogy emlékeink nagy részét saját magunk konstruáljuk visszafelé; apró mozzanatokból áll össze újra egy-egy történet, esemény: „Én veszek nekik [az emlékeknek] sminket és ruhát. / Nem tudom, meztelenül milyenek." Noha értelmezhető úgy is, hogy a majd emlékké váló *itt és most* eseményei tőlünk függenek, kimenetelüket mi határozzuk meg azáltal, ahogyan cselekszünk. A vers további sorai azonban mégis az első olvasatot támasztják alá: „Az emlékek szabadon kóborolnak, / még az se biztos, hogy mind visszajött." Sokak számára ismerős: ha a legvá-

ratlanabb pillanatban eszünkbe jut egy régi emlék, kínosan érezzük magunkat – még mindig az emlékek kapcsán:

Vagy változott a hajviseletük,
és bosszant, hogyha rájuk ismerek.
Néha óvatlanul megrúgom őket,
ülök rajtuk, szárazra koptatom.
Az emlékek gazdája én vagyok,
csak én tudom, mi volt a címlapon.

A *Nyírj a hajamba* kötetből egy másik verset is ki kell emelnem: a *Csak kiszakad* címűt, amely szerkezetileg – habár nincs strófákra osztva – két részre bontható. Az elsőben a „csak" és „vagy" szavak után álló felsorolások: „Csak kiszakad, csak félálom, csak megvágom (...) vagy müzlivel, csak temetőben (...)"; s a második rész, amely a következtetést fogalmazza meg: „kicsorog / a röstelkedő mondanivaló." A mondandó pontossága, megalkuvás nélkülisége és ennek kételyei olyan apróságokban is megmutatkoznak, mint a „temető" és a „müzli" egymás után történő említése.

A *Verejték van a szobrokon* (1976–2009) válogatott és új verseket tartalmaz Nádasdy Ádám addigi köteteiből. *A bőr és a napszakok* (hasonlóan a *Nyírj a hajamba* címhez, ez is képes az olvasóban konkrét helyzeteket előhívni) ciklus nyitóverse, *A sötétség végtagjai* narratív keretbe ágyazza a rejtőzködést, a „le ne bukjunk!" heves cselekvéskényszerét. „Kuss. Ha jön, [az anya] / majd rád dobok egy pokrócot." A versbeszélő a pokróc alatt várja mozdulatlanul, hogy újra kettesben maradjanak. Mindenkinek ismerősek azok a gyerekkori helyzetek, amikor a zugok, sarkok biztonságérzetet nyújtottak. Nádasdy ebben a versben ezt az emléket, ezt a paplan alatti láthatatlanságot vetíti a felnőtt megszólalóra, a visszaemlékezőre: „ilyen leplezetlen / akartam lenni mindig, így megállni, / némán, a volt tanáraim előtt." A korlátok között való létezés, a kereteket adta biztonság furcsa, kettős viszonyrendszerű szöveget eredményez az *Utána!* című versben is: „futtában almacsutkát hengerítve / szalad a boldog, sűrűszőrű patkány!"

A narratív keret megtartása a legtöbb versben fontos, így a számomra egyik legkiemelkedőbb szövegben is, az Elkezd a dolgok végére járni ciklus *Éjféli mise* című versében. A mise után a versbeszélő elhagyná a templomot a tömeggel: „Aprólékosan / megterveztem sodródásomat / a kijárat felé". A vers azt az elnyújtott időintervallumot láttatja, amikor a mise már épp véget ér („Oszlott a füst, az orgonista hosszan / és gépiesen tapadt egy akkordon"),

megszűnik (akarva-akaratlan) az elmélkedésre, (a hitgyakorlásra?) kiszabott idő. Mintha mindenki pontosan betartaná ezeket az íratlan szabályokat, egyedül a versbeszélő bizonytalan; a zárlat kérdése („A templom kiürült. És most hova?") nyitva hagyja a verset. Vége a misztikumnak, amely helyhez és időhöz kötött. Az *Éjféli misé*t a bizonytalanság őszinte feltárása tette számomra fontos verssé: nem vagyok egyedül, hogyha nem tudom, *most hova?* (A ciklusban több istenes vers is kiemelkedő, például a *Teremtés* vagy *A Trabant a híd felől,* amelyben egy be nem következett baleset biztosítja a versbeszélőt a gondviselésről: „egészen nyilvánvaló / lett számomra a tenyered, Uram, ahogy / odatetted közém és a rohanó Trabant közé".)

A rend, amit csinálok nyitóverse a *Családi album,* amelynek kapcsán visszautalok a már említett *Szüleim* című szövegre is. A *Családi album* ugyanis a későbbi *Szüleim*mel ellentétben nem egyes szám első személyben, hanem külső nézőpontból közelít. Sokáig nem világos, valóban a képleírás, a történés a fontos, vagy valami más a vers tétje. A zárlat megrázó: „[A fiú] génjeit / kitátott szájjal, megfeszült torokkal / okádná vissza annak, akitől / torkot, fogat, szemet, mindent kapott.". Van valami brutális, mégis felszabadító érzés ezekben a sorokban. Az apa-fiú (de lehetne szó bármilyen családi kötelékről) kapcsolat értékelése a szervek megnevezésével, a biológiai dimenzió hidegségével kerül egyensúlyba. Nem a szerv funkciója (nyelés, rágás, látás) szerepel a versben, hanem a megmásíthatatlan anatómia. Olvasom a *Verejték van a szobrokon* válogatáskötet ciklusait egymás után, amikor az *Az az íz* harmadik verse következik: *Maradni, maradni.* Ismerem. Hát itt van, itt a helye. Mint amikor megtalálunk egy egyszerű tárgyat valahol, amelyet évek óta nem láttunk. Gondoltunk rá legfeljebb. Ilyen ez a vers is, és számomra ilyenek Nádasdy Ádám versei: időről időre megtalálom őket. Ezúttal ezeket éreztem fontosnak, és őszintén kívánom, hogy még számos új verssel bővülhessen a lista.

SZEGŐ JÁNOS

„Az az ív” – közelítések Nádasdy Ádám költészetéhez

(alany-fedezet)

Nádasdy Ádám mint költő nem alanyban és állítmányban, és nem is népben és nemzetben, hanem alanyban és tárgyban gondolkodik. A legtöbbször a kettő feszült relációjában. Eme nyitó mondatért a nyelvész Nádasdy Ádám alighanem megfeddné e sorok íróját, de legalábbis kérdőre vonná, hogy ugyan mégis mi a csudára gondolok, költőként viszont ő maga jelzi több önértelmező szövegében is az alanyi és a tárgyi dimenziók fontosságát és egymásra utaltságát.

A 2005-ben megjelent *Soványnak kéne lenni* fülére a következő szerzői bemutatkozást tette: „Tárgyakat veszek elő, forgatom, nézegetem, elmondom. Sokszor már csak gondolatban tudom elővenni őket, rég nincsenek meg, elvesztek, kidobtam, elvitte, eladtuk. Nem baj: a tárgyaknál talán fontosabb az emlékük, hogy milyen lenyomatot hagynak bennünk. Vagy embereket veszek elő, forgatom, nézegetem, elmondom. De leginkább magamat veszem elő — ha tárgynak is álcázom magam, vagy általános Embernek, azért a legtöbbször mégiscsak magam vagyok a téma. Alanyi költészet.” Két évvel később egy másik könyvét (*Az az íz,* 2007) a következőképpen interpretálta: „Sokminden történik a világban, és én mégis magamról írok. Elnézést, de nekem nem megy másképp. Alanyi költő vagyok. Ez a szó a latin »szubjektív« magyarítása, és annyiban valóban szubjektív vagyok, hogy magamról tudósítok; csakhogy én ezt igyekszem objektíven csinálni. Például hogy évekig jártam udvarolni a fogaskerekűvel, amelyre sokat kellett várni, ezalatt jöttem rá, hogy nem szeretem. Ez közlekedés. Van másféle költő, aki mindig a világról ír, objektív akar lenni – persze nem sikerül neki, mert akkor nem volna költő. Azaz ő is szubjektív. Én viszont nem szubjektíven vagyok objektív, hanem objektíven szubjektív. Magamról, pontosat. Fogaskerekűt. Remélem, elég nagy felület vagyok, hogy sokminden tükröződjön bennem. Például a világ.”

Az első idézetben az elővett tárgyaktól jut el az alanyi költészetig, a másodikban az alanyi költőiségtől érkezik meg az objektivitás igyekezetéig. Félúton pedig a saját líráját író Nádasdy találkozik a költészetét olvasó Nádasdyval. A személyességnek a látszólagos felfüggesztése, ahogyan felületté fokozza le (vagy fel!) magát, végeredményében a személyesség megtalálásával lesz teljes. Nádasdy verseiben a szenvedélyesség szenvtelen. És minél szenvtelenebbnek tűnik vagy hangzik, annál tragikusabban személyes. Fogaskerekű, szerelem. Ez közlekedés és költészet. Közlekedő költészet.

(Az az ív)

Mielőtt tovább tárgyaljuk ezt a kérdést, érdemes vetni egy pillantást a kontextusra és a pálya alakulástörténetére. A 2007-ben hatvanéves költőnek ez a hatodik verseskötete. Az első megjelenésekor *(Komolyabb versek),* 1984-ben harminchét éves volt. A második kötet kilenc évvel később következett, címéből nem nehéz kiolvasni a szerzőre jellemző öniróniát: *A bőr és a napszakok. Nádasdy Ádám majdnem minden verse 1976–1995.* A kilencvenes évek második fele a kiteljesedés és a beérkezés Nádasdy Ádám költői pályáján. Az egyetemi oktató és szaktudós Nádasdy Ádám mellett megismeri a szélesebb nyilvánosság a nyelvészeti ismeretterjesztést egészen eredeti és újszerű módon művelő Nádasdy Ádámot; a Shakespeare-művekbe és más angol nyelvű darabokba új életet lehelő, nagy lendülettel dolgozó színházi műfordítót; a melegségét a nyilvánosság és esetünkben a Francia Intézet terében már 1996-ban egy kiállítás megnyitóján felvállaló értelmiségi Nádasdy Ádámot; és természetesen a költő Nádasdy Ádámot.

Harmadik verseskötete, amely az első magvetős könyve, 1998-as. Már csak a megjelenések sűrűsödése is jelzi, hogy Nádasdy költészete ekkor gyarapodik. Az *Elkezd a dolgok végére járni (Versek 1995–1998)* anyaga alig három év alatt készült el. Utána – a közlekedés tudományát és művészetét is szenvedélyesen szerető, a MÁV aktuális menetrendjét minden évben akkurátusan beszerző Nádasdy Ádámnak kedves metaforával – beáll a követési távolság: *A rend, amit csinálok* (2002), *Soványnak kéne lenni* (2005), *Az az íz* (2007). Ez a három könyv szervesen összekapcsolódik. Egybeolvasva, a triptichon a pálya középső szakaszát teszi ki. Ezt a centrum jelleget csak erősíti, hogy ezt követően 2010-ben egy vegyes, válogatott és új verseket tartalmazó kötettel jelentkezik (*Verejték van a szobrokon. Válogatott és új versek 1976–2009*), majd hét évvel később jelenik meg – a hetvenedik születésnapra időzítve – a *Nyírj*

a hajamba (2017) és 2019-ben a súlyos betegségből való kilábalást megörökítő, Aegon-díjjal is kitüntetett időskori remeklés, a *Jól láthatóan lógok itt* (2019).

(címadók)

Nádasdy nagy tudatossággal állítja össze a köteteit, szereti ciklusokba rendezni a verseket, ezért kiemelt jelentőségük van a címadó műveknek. A következőkben az elmúlt hét verseskötet címadó versét szeretném egymás alatt és mellett olvasni.

Elkezd a dolgok végére járni

A HÉV-en ültem, kisfiú koromban,
és Budaörs következett. Szorongtam,
hogy meddig mehet így, és mi jön még,
hogy Törökbálint mindjárt ezután
következik-e. Végtelen, havas
mezőkön csattogott a HÉV, csutkák meredtek
a hóból fölfelé, fehéres köd szivárgott,
a párás ablakon tejfény derengett.
Végig akartam utazni, nekem
ne tartogasson titkot, ne bomoljon
zöld szálakra a Fehérvári út
összefutó, szemet erőltető
egyenesében – végig, teljesen,
ahol már tényleg vége van a sínnek.
Egy-óra-negyven-perc volt a menetidő,
irdatlan sok. Vissza a lankás, csutkásan fehér
mezőkön, Budaörs megint, nem kérdezett
senki semmit, aztán a Fehérvári út,
kiszakadtam az időből, csak álltam
a Körtéren, pedig nagyon kikaptam.

A dolgok vége ebben a versben egy HÉV-kirándulás Budaörsre és vissza. Azóta ez a HÉV-vonal meg is szűnt, mindez csak továbbárnyalja az elégikus hangoltságú Nádasdy-líra motívumát. A címben a saját személyességét egyes szám harmadik személybe teszi át, megkettőzi magát. A vers alapjáraton egy gyerekkori emlék felidézése, de mintegy túllépve a *helyi érdekű viszonylaton,* általánosan mondd el valamit a titok mibenlétéről. Az utazás ritmusa többféleképpen érzékelhető. Egyrészt a Nádasdynál gyakori

soráthajlások a kanyargó vonatozás érzetét keltik, mintha váltókon döccennének a verssorok, másrészt a retúrjárat oda-vissza mozgását a keretes szerkezet is megjeleníti. Az odafelé tartó úton „csutkák meredtek / a hóból fölfelé, fehéres köd szivárgott", visszafele „a lankás, csutkásan fehér / mezőkön" zötyög a jármű. Látszólag cél nélküli ez az utazás, pedig nem az, az ember a saját szemével akarja látni, hol érnek véget a vágányok.

A rend, amit csinálok című kötetnek ez a címadó verse:

A rendről

Gyanús nekem a rend, amit csinálok:
a terrorista pucolgatja így
az eszközeit, fémszagú garázsban,
félig leengedett roló mögött,
elpakolok, ne lássák semmimet,
nem a titok: a biztonság a lényeg,
hogy készenlétben legyen mindenem,
ha jönnek kölcsönkérni (tudják, hogy én
mindig mindennel fölszerelkezem),
szóval, ha jönnek, vagy ha menni kell.
Zárjon magába, mint szálló lapokat
nagy, gyűrött boríték.

Nádasdy ebben a versében látványosan távolítja el saját személyességét és személyiségét, hogy aztán a hasonlatban szereplő szubjektum működését közelről mutassa. A lírai alany önmagát a fegyvereit előkészítő terroristához hasonlítja, majd ravasz módon párhuzamosan futtatja tovább a képet: mintha egyszerre lennénk a fémszagú garázsban és Nádasdy környezetében, ahová a külvilág jön kölcsönkérni. Ha lehet beszélni a költészetben le- vagy felfokozásról, akkor itt átfokozás történik, hogy a zárlat egy újabb síkot nyisson, éppen a zárás, a borítékolás aktusával. Ez is jellegzetes privátvers: van egyfelől a beszélő, és van körülötte, de tőle távolabb az egész világ.

A *Soványnak kéne lenni* címadó verse kicsit eltér a korábbiaktól:

Soványnak kéne lenni

Könnyű annak, aki csontos, sovány,
az látja a saját érzelmeit,
ahogy futkosnak benne, mint a svájci

Lányai, 1985

kirakatban a modellvonatok.
Vékonyak, gyorsak, jól követhetők.
A sorompócska mindig lecsapódik,
mikor arra robog a gyűlölet,
nem tompítja a csattanást a zsír.

Tanár úr, mondta az ősöreg,
guru hírében álló pszichológus,
soványnak kéne lenni, testileg,
és főleg lelkileg. Ön túl kövér.
Lássa — érti? —, hogy belül mi folyik.
Menjen haza. Csökkentse a szalonnát.

Itt is eredendő különbséget tételez és létesít saját maga és a mások között, ennek az alapja pedig a kövérség–soványság lelki aspektusa. Az első strófában szereplő svájci modellvonat metaforája ékes példája annak, hogy ez az alapvetően perszonális líra mennyire ragaszkodik a tárgyakhoz, a hasonlatokhoz. Egy másik intenzív motívum a test érzéki mivolta és a szomatikus dimenzió evidens kapcsolata a lélekkel. Erre a későbbiekben is találunk példát.

A 2007-ben megjelent *Az az íz* című kötet címadó verse, mintegy a mű magjaként, középen található:

Az az íz

Az az öröm, az nincs már, az az íz,
hogy meg lehet csinálni magamat,
akármiből: margarinból, homokból,
a lényeg az, hogy az, ott, én legyek.
Az az öröm, az nincs már. Leszerelték
a villamost, amivel sose mentem,
csak másnap akartam. Az a mozi,
ahova járni akartam, bezárt.
Volt sokminden, és annak most az íze
érett a számban, elemezhető.
De az az öröm nincs már, a cukorka
öröme kettéharapás előtt.

A vers végig két hangnemben szól: egyrészt vegytiszta elégiának hangzik, Kosztolányi *Boldog, szomorú dal*ára emlékeztető retorikával (nincs meg az íz, amire vágytam), ennek eszköze a főtéma többszöri ismétlése. Közben erre a szólamra ráfonódik egy objektív és groteszk ironikus regiszter, ami gyakorlatilag leleplezi vagy fokozza az elégikus hangot. A veszteséglistán olyan dolgok szerepelnek, amelyeket nem tett meg a beszélő. A villamos, amelyen nem utazott, és a mozi, ahol nem járt, de akart – így a vesztesség vagy zéró (hiszen nem hiányozhat neki, amit nem is élt át), vagy kétszeres (hiszen a hiány is hiányzik neki). Ennek a másodfokú elégiának, amely Nádasdy gyakori műfaja, talán a legtalálóbb meghatározását a kiváló francia színésznő, Simone Signoret adta önéletrajzi regénye címével: *Már a nosztalgia sem a régi.* A vers utolsó két sorában pedig az *előtt* és az *után* közötti pont mélységét és tragikumát térképezi fel Nádasdy: az öröm, ami hiányzik, nem valami után, hanem valami előtt van. Jelen esetben a cukorka kettéharapása előtti pillanat. Az előzetes íz hiányzik tehát, ami utána van, az már elemezhető. Az már voltaképpen a vers, ott már *sokminden* van (ráadásul következetesen egybeírva). Az emlékek közötti közlekedés terepe. Ezen a versen keresztül is kerül a Nádasdy-líra közeli kapcsolatba Kántor Péter szintén elégikus és szintén ironikus költészetével. Egy további elemzés közelről térképezhetné fel a hasonlóságokat (gyerekkori emlékek és családi pillanatok

megidézése, Budapest tereinek otthonossága versus a világ idegensége, a műalkotások különleges státusza) és a különbségeket (eltérő társadalmi osztályok, Pest és Buda, a szerelemről való beszéd lehetőségei).

A műalkotások kiemelt jelentőségére erős példa a 2010-es kötet *(Verejték van a szobrokon)* címadó verse, ahol nem a vers címe lesz az egésznek a jelölője, hanem az egyik sora:

Szobrok kertjében járva

A szobrokon árnyékos, homorú,
lágy és sebezhető depressziók
húzódnak meg az izmok fesztiválja
alatt: szerény humánum-obulus,
melyet még itt is minden test leró.

Verejték van a szobrokon, kemény
fényvisszaverő lakkozás: szivárog
trikók nyakába, nadrágok övébe –
ki mit hagyott magán, finom határ
a pornó és a közszemle között.

A szemük, mint a márvány, színtelen,
csak villan, villan, villan hófehéren,
ahogy a stroboszkóp betagosítja
az időt s a teret, Laokoónt
csinál, tömérdek vergődő fiával.

„Verejték van a szobrokon" – ez a metafora egyetlen sorban összegzi a Nádasdy-életmű megannyi kulcskérdését és főtémáját: kultúra és erotika, látható és láthatatlan és maga a finom határ a pornó és a közszemle között. Szintén külön tanulmányt érdemelne megnézni, hogy a lírikus Nádasdy és a prózaíró Nádasdy miképpen beszél a szerelemről, annak univerzális tapasztalatáról és speciális eseteiről. A *Rend* kötet utolsó verssorozatának *(Tizenkét képaláírás)* ez a kettő a záró darabja: „11. Minden izom tiéd, s a remegés. / A nyugalmamat kell megosztani, / vagy búvóhelyre menekülni bátran; / az izom sok, a remegés kevés. // 12. Megtanultunk tisztes távolban ülni, / járművön más-más rúdba kapaszkodni, / fedni egymást a kirakatüvegben, / s egy zacskó Albert-kekszben egyesülni." Mindkét strófa a szerelem érzéki dimenzióját domborítja ki, az elvegyülés, a láthatatlanná válás módozatait taglalja.

A Nádasdy-versek alanyainak a tárgyak azért is kellenek, hogy elbújhassanak, vagy éppen érintkezzenek.

A *Nyírj a hajamba* ezt a problémát viszi tovább:

Nyírj a hajamba

Kérlek, gyere vissza. Tenyerelj
a napomba, szükség, hogy igazodjak.
Ne hagyj az utcán butaságokat
beszélni (mi van velem, hát mi lenne)
megállás nélkül, kérlek, gyere vissza,
rontsd el a szúnyoghálós terveket,
amiket ablakomba applikálok,
moss ki az aljzatomból, lassú víz,
hogy legyen újra szégyellnivalóm.
Ne hagyd, hogy fölül álljak mindenen,
állítsd a kapucsengőt Marseillaise-re,
vagy ABBA-ra (van olyan kapcsoló?),
nyírj a hajamba, majd ha visszajöttél,
átlósan széles sávot, hogy ne tudjak
feltűnés nélkül újra elvegyülni.
Légy mellettem, hogy botránykő legyek,
hogy levakarhassam a tetveket.

Megszólító vers, a megszólított pedig a mindenkori olvasó, de még inkább az egyszeri társ. Hozzá szól ez a szerelmi vallomás, amelynek üzenete radikálisan eltér az előző versektől. Itt éppen az elvegyülés ellen tesz kísérletet a beszélő, hogy ne lehessen láthatatlan. Még egy fontos motívumot megmutat a vers: a Nádasdy-írásművészetben a bőr, a hámrétegek visszatérően fontosak. Nézzünk néhány címet: *A bőr és a napszakok; Verejték van a szobrokon; A vastagbőrű mimóza; Hordtam az irhámat.* Utóbbi az új prózakötetének címe. A bőr egyszerre elzár, véd, ugyanakkor az érintkezés, a találkozás és a súrlódás közege is.

Legutóbbi kötetének címadó verse, egyben a kötet nyitóverse is:

Jól láthatóan lógok itt

Két felhő között ím lógva maradtam,
a lábam kalimpál a semmibe.
Nincs biztos föld, szilárd talaj alattam,
de legalább ellátok messzire.

Fiatalon mindig a múltba néztem,
hogy hol siklott ki az egész dolog.
Kerestem: kinek hajtsam meg a térdem,
most meg ha kell, ha nem kell, lerogyok.

A felhők közt hideg van és világos,
én is jól láthatóan lógok itt.
Kíváncsi gúnnyal vizsgálgat a város,
és hallom a kérdést, a szónokit:

nem kéne-e a jövő felé csúszni,
a nappal szemben siklani akár?
Kell-e a mások igazába bújni,
mint használt fészket használó madár?

Ebben a kontextusban mintha a vers egyszerre idézné meg a törökbálinti kirándulás emlékét feldolgozó verset *(Elkezd a dolgok végére járni),* és teljesítené be az érett, öregkori líra nagy témáját, a visszatekintést és a létösszegzést. Feltűnő, hogy ez a vers rímes. A verstant professzionálisan ismerő, és ha kell, akkor fordításban használó Nádasdy ritkán rímel, kellő gyanakvással él a rím eszközével, ezt új és kivételes Dante-fordításában is megmutatta. Itt mégis rímel. Ehhez a vershez kellenek a rímek.

Mit is kívánhatna e sorok írója, mint újabb utazásokat és repüléseket Nádasdy Ádámnak és Nádasdy Ádámmal.

FALCSIK MARI

A párbeszéd

Nádasdy Ádámnak, szeretettel

Van költő, akivel párbeszélek.
De nem úgy, hogy egy rím ő, egy meg én.
És nem mintha ős-ismerős töredéket
látnék meg itt-ott a verse szövegén.

Ez ennél sokkal egyszerűbben zajlik:
mintha a választ, olyan evidens,
egy-egy kérdésre, ami ki se hallik,
pontosan adhatná meg az a vers.

Van köztük kedves bátyós intelem.
Persze vicc is, és direkt rámutatás.
Egy meg bennem lett kérdés: – *Csak nekem*
kell ez a folytonos, eszeveszett futás?

De legtöbbször valami éteri, nem több:
azok a koboldos biztató szemek,
ahogy bátorítja emberben a költőt
– *hogy felnőtt legyen úgy, hogy maradjon gyerek.*

Most hadd mutassam, hogy működik ez.
Ha, mondjuk, görcsölsz, hogy átláthass túlra,
ahová nem, és egyszerre fölnevetsz:
– *Szalmakalapban Himalája-túra.*

S ha bosszant a kamasz, mert mi jó ezeknek?
most *mit* nem talál? és mégis: mit *keres?*
– *A fiatalok összevissza esznek,*
ezért a belsejük nagyon vegyes;

megértik azt, aki megérti őket,
ezért a hányingerük kétszeres.
Egész emancipáció kezdődhet,
ha ez a négy sor időben megkeres.

Ez a vers azóta sárgul négyzetében
az újságpapírnak, mint akkor kivágtam.
S a négysorokból mi lehet ekképpen?
– *értékek lesznek, nagy, szomorú lázban.*

Vagy ha nyári tájban szép zaj kél valahol:
mi ez, kérded, szívem mért ijeszti meg?
– *reszelős szárával zenél a vadkapor,*
s az évszámok fölött bögöly zizeg.

Vagy az a nap, mikor majdnem föladtam,
hisz hogy kapaszkodhatni semmibe?
– *Nincs biztos föld, szilárd talaj alattam,*
de legalább ellátok messzire.

És az az eldobhatatlan forró kavics.
Kérdések kérdése, a legnagyobb.
– *de most már megnézem, bármilyen is,*
bárhova torkoll, én bátor vagyok.

Mert míg lassan hozzászoksz, hogy átég
térképeden a szeretet parazsa,
Bátorság is kell, nem csak merészség,
és ahhoz mennyiszer az ő finom szava.

De miért kell megfeleltetni mással?
Miért bebújni más talált szavába?
– *hogy másképp láss, hogy lassú izzással*
pörköljön meg a mások igazsága.

ORCSIK ROLAND

Szakadék fölött

„A szakadékok nem érdekeltek.
Azokat meghagyom másnak.
Mert a szakadék felszínes.
A szakadék közhely.”
(Misima Jukio: Nap és vas*,*
Mayer Ingrid fordítása)

Nem a robbanás kell: fontosabb a kontroll,
ne uszítson az ész, hűljön az indulat.
Ám a túlzott kontroll robbanékony,
akár az ütési érzékenység, a bőr alá
bújik, várja a percét, és mint a romlott
sejtek: álmokban is roncsol. A kontroll
hiánya viszont a forma széthullása, hulla-
zsákja. Megszabott az erő: a szab-
vadság, a lágy ősrobbanás, ha van ilyen,
és nem pusztán a költészet járatja
a bolondját velem. Bolond, ki verset ír,
ám legyen boldog, ki a szakadék fölött
egyensúlyoz. Ha testében a Nap:
se nem fenyít, se nem ellenőriz,
isten őrizz.

KŐRIZS IMRE

Egy klasszikus maiul

A Szonetthez című Berzsenyi-vers mai magyar prózafordítása, magyarázó jegyzetekkel

Nádasdy Ádámnak, akinek persze nincs rá szüksége

Nádasdy az utóbbi időben a 19. század klasszikus magyar színpadi műveit fordítja mai magyar nyelvre. Ezek nem modern átdolgozások, hanem a szó hagyományos értelmében vett prózafordítások, amelyek nagy szolgálatot tesznek a klasszikus szövegeknek: nem helyettesítik, és nem is törlik el őket, épp ellenkezőleg, a nyelvi akadályok leküzdésével közelebb hozzák az olvasókhoz ezeket a sokszor rendkívül nehezen megközelíthető, sőt a magányos olvasás számára sok részletükben már valójában érthetetlen szövegeket. A teljes *Bánk bán* után a *Csongor és Tündé*ből végül csak a hosszabb monológok jelentek meg az eredeti szöveget bőséges jegyzetek kíséretében közlő kötetben, de *Az ember tragédiája* most készülő kiadása bizonyára ismét a mű teljes fordítását tartalmazni fogja.

Az alábbiakban a régebbi magyarról mai magyarra fordító Nádasdy múzsájának kívánunk áldozni Berzsenyi Dániel egyik külső segítség nélkül mára szinte teljesen érthetetlenné vált versének fordításával és magyarázatával.

*

A szonett versformáját az 1200-as években alakították ki itáliai költők, vagyis a 18. század végén már több mint ötszáz éves volt, de az első ilyen magyar verset – alcíme szerint: *Olasz sonetto formára* – mégis csak 1786-ben írta Faludi Ferenc, *A pipárul* címmel. Ez azonban nem vált különösebben ismertté, Kazinczy Ferenc még 1809-ben is úgy tudta, hogy ő maga volt az, aki az első magyar szonettet írta, 1804-ben.

Kazinczy a barátait is arra sarkallta, hogy írjanak szonetteket, de Berzsenyi az olyan versformát, amely egyszerre rímes és időmértékes, mai fogalmak szerint giccsesnek tartotta. Egy későbbi epig-

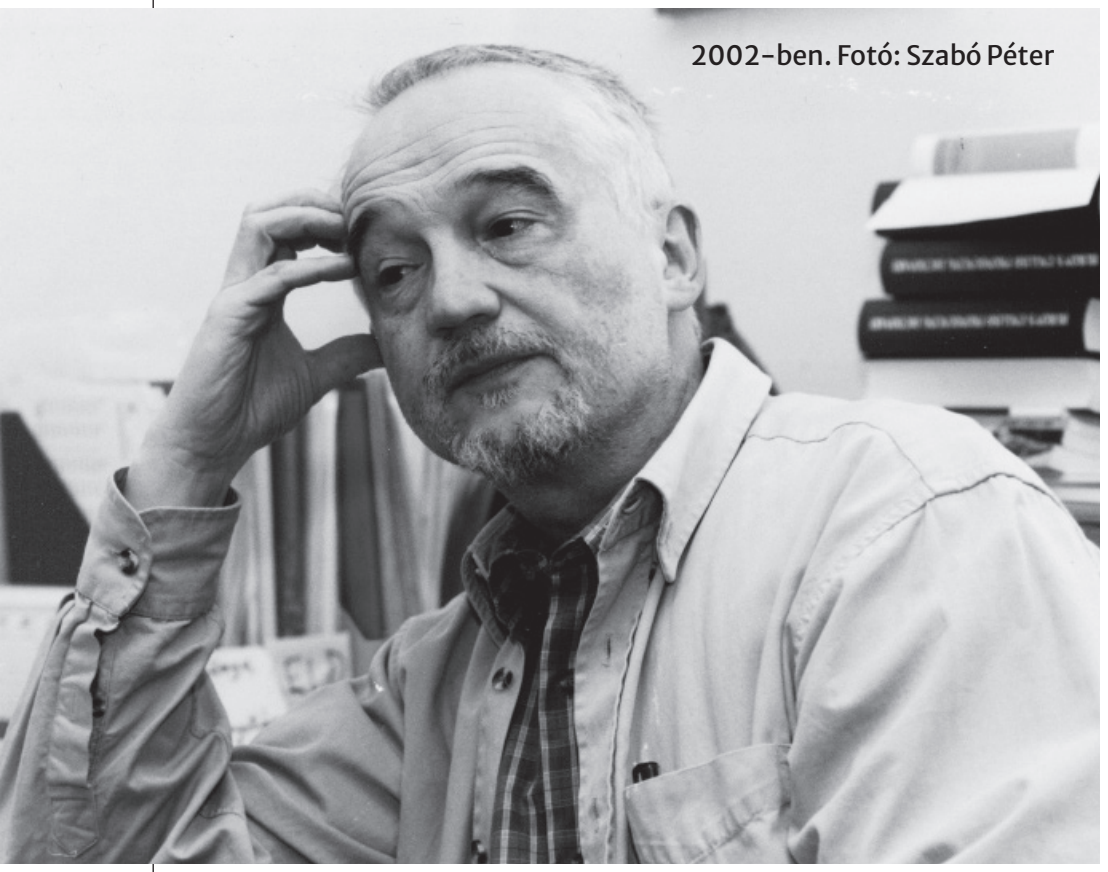
2002-ben. Fotó: Szabó Péter

„Csengőkkel tele van füle, orra, kalapja, bokája, / S mely csuda: a táncost kötelén a pózna vezérli!" Versei kivétel nélkül vagy rímtelen időmértékes formában íródtak, vagy olyan rímes sorokban, amelyek ütemhangsúlyosak, vagyis az egyes ütemek szótagszáma meghatározott, de a bennük lévő szótagok hosszának – a rímhelyzetben lévő szavakat leszámítva – nincs jelentőségük. Időmértékes például *A magyarokhoz*: „Romlásnak indult hajdan erős magyar, / Nem látod, Árpád vére miként fajul, / Nem látod a boszús Egeknek / Ostorozó kezeit hazádon?" Ütemhangsúlyos a *Nelli* című vers: „Hát a szerelem szent lángja / Csak ily mulandó? / S Nelli is, mint minden lányka, / Csak változandó?"

Hogy a költő milyen kényszeredetten engedett a baráti unszolásnak, az talán abból is látszik, hogy a vers első sorai úgy írják le a szonett fogantatását – a szerelem istennője rálehelt Petrarca múzsájának ölére –, hogy az aktusban nincs jelen férfi princípium. Berzsenyi tehát nem akart szonettet írni, de tekintélyes barátjának sem tudott egészen ellenállni, ezért ha szonettet nem is, írt egy klasszikus szabású ódát a szonetthez. 1809. november 25-én kelt levelében küldte el Kazinczynak. Versformája az úgy-

nevezett második aszklépiadészi strófa. Ez kétsoros: az első az úgynevezett glükóneus (– – – ∪ ∪ – ∪ –), a második pedig a kisebb aszklépiadészi sor, amelyben a glükóneus egy choriambussal (– ∪ ∪ –) bővül: – – – ∪ ∪ – – ∪ ∪ – ∪ –, és a hatodik szótag után minden sorban visszatérő szóhatár, azaz sormetszet van (például itt: „Megnyílt a buta kor / százados éjjele".

Berzsenyi korában az „a" névelő, illetve az „az" névmásból összetétel révén létrejött alakokban az „a-" szótag után mindig hosszan hangzott a mássalhangzó – [akki], [ammely], [ammidőn] –, ebben a versben ilyen például a negyedik, kilencedik és tizenhatodik sorban a névelő: [abbuta], [abbodrogra], [atte].)

Kazinczy *Berzsenyihez* címzett költői levelében ír arról, hogyan született tollán a – szerinte – első magyar szonett: ez a pillanat és a vers más motívumai (Küpris, a Bodrog, Eos) Berzsenyi versében is visszaköszönnek.

A szöveget mai helyesírással közlöm, ami főleg az aposztrófok (') valamint a „cz"-ből a „z" elhagyását, illetve egyes szavak (pl. „ezüstszavad") egybeírását jelenti.

Berzsenyi Dániel
A Szonetthez

Cypris[1] rózsalehellete
Nemzett Laura[2] ölén téged, alak[3] Szonett!
Zengvén lelkes ezüstszavad,
Megnyílt a buta kor[4] százados éjjele;
Hellász[5] napja dicsőn derűlt,

1 **Cypris** A görög Küprisz latinos alakja, jelentése: ciprusi. A mítosz szerint Ciprus partjainál született Aphroditére, illetve latin megfelelőjére, Vénuszra utal. Berzsenyi kiejtése [cipris] lehetett.

2 **Laura** Francesco Petrarca (1304–1374) korai reneszánsz olasz költő múzsája. Petrarca számos szonettet írt.

3 **alak** Itt melléknév, azt jelenti: szép.

4 **a buta kor** A középkor. Az ókori világ letűnte utáni évszázadokat később azért nevezték el középkornak, mert a klasszikus ókor és annak újjászületése, a reneszánsz közötti köztes kornak tekintették.

5 **Hellász** Az antik Görögország. Közigazgatásilag sosem alkotott egyetlen független országot: nyelvi, kulturális és vallási egységről van szó.

S paeánt[6] ömledezett a Capitólium[7].
Paeán! újra születsz nekünk;
Ott[8], hol Coos[9] koszorús húga, az ősz Tokaj
A Bodrogra[10] könyöklik, és
Eos[11] langyaival keble bujálkodik.
Hallom Dácia[12] halmain,
Hallom zengeni már Aeoli lantodat;[13]
Fürtöd mádi aranygerezd[14]
S tündöklő amazonpárta[15] ölelgeti.

Idvezllek, Helicon Kegye[16]!
Jer, csókold, koszorúzd a te Kazinczydat!

---

6 **paeánt** A paian Dionüszosz tiszteletére előadott örömdal volt (a *paean* a latin alak, ejtsd: [péán]), a szó maga is egy rikkantás.

7 **Capitólum** A Capitolium [kapitólium] az ókori Róma kultikus szempontból legfontosabb dombja. 1341-ben itt koszorúzták meg Petrarcát mint a költészet afféle uralkodóját.

8 **Ott** Kazinczy *Berzsenyihez* címzett költői levelében írja le, hogyan kapta az ihletet a szerinte első magyar szonett megírásához, Berzsenyi innen veszi a leírást.

9 **Coos** Kósz, boráról híres görög sziget.

10 **Bodrog** Folyó, amely épp Tokaj keleti oldalán ömlik a Tiszába.

11 **Eos** Éósz, A hajnal görög istennője.

12 **Dácia** A római birodalom provinciája, a mai Erdély területén, átvitt értelemben: Erdély. A nyugat-dunántúli Berzsenyi itt Zemplént is Erdélynek tekintette, talán csak azért, hogy Kazinczy itteni lakóhelyének, Széphalomnak antik színezetet kölcsönözzön.

13 **Aeoli lantodat** Az aiol (latinosan: aeol, ejtsd: [éol]) az ógörög nyelv egyik nyelvjárása, amelyet főleg a görög szárazföld és Kis-Ázsia között, az Égei-tenger szigetein használtak. Az aiol a lanttal kísért lírai költészet nyelve, ebben a nyelvjárásban íródtak Szapphó és Alkaiosz versei.

14 **mádi aranygerezd** A Tokaj közelében fekvő Mádon termett fehérszőlő fürtje. Kazinczy Berzsenyinek elküldött egyik szonettjében *(A Sonetto)* olvasható ez: „Gerézd övedzi mostan homlokom”. Berzsenyi verse ezt visszhangozza.

15 **amazonpárta** Az amazonok a görög mondavilág harcias természetű női néptörzse voltak, A szót maga Berzsenyi így magyarázza egy Kazinczynak írt – a bevezetőbe említett – levelében: „Amazont eredeti értelmében vettem, mely szerént nem egyéb, mint az asszony, vagy még inkább az én értelmem szerént – magyar asszony. Így nevezem a magyar pártát amazonpártának.”

16 **Helikon Kegye** A Helikón: hegy Hellaszban, amelyet a mitológia szerint a múzsák, a művészetek istennői laktak. A görög Kharisz (a latin Gratia [grácia]) volt a báj, a szépség istennője: a Kegy az ő nyelvújításkori magyar elnevezése.

Pólyád szebb örömébe[17] mártsd
Lelkét, ciprusidat[18] hurjaitól kizárd.

Múlass, zengj, enyelegj vele!
Vaucluse[19] s Laura leend – Széphalom s Angyala[20].

Úgy születtél, szépséges Szonett, hogy Vénusz rózsaillatot lehelt Laura ölére! Amikor a te fényes, élénk hangod felcsendült, vége szakadt az ostoba középkor sok évszázadig tartó éjszakájának, dicsőségesen felvirradt az antik Görögország napja, és a Capitolium „hurrá”-któl harsogott.

Hurrá! Most nekünk születsz újjá, ott, ahol Kósz koszorút viselő húga, az ősz Tokaj-hegy a Bodrogra könyököl, és melle a Hajnal langyos szellőit élvezi.

Hallom, ahogy Erdély dombjain zeng aiol lantod; a hajadon aranyszínű mádi szőlőfürtökből és az amazonok fejékéből álló díszt viselsz.

Üdvözöllek, helikoni grácia! Gyere, csókold meg a te Kazinczydat, és tegyél a fejére koszorút! Röpítsd el lélekben a szülőhelyedre, verseitől tartsd távol a temetőbe való ciprusfákat! Szórakozz, énekelj, tréfálkozz vele! Így Széphalomból Vaucluse, Széphalom Angyalából pedig Laura lesz.

17 **pólyád szebb örömébe mártsd** Azaz „varázsold születési helyedre”, vagy „tedd lakóhelyét születési helyedhez hasonlóvá”, lásd alább Vaucluse-nél.

18 **ciprusidat** A temetők tipikus fája, a gyász szimbóluma.

19 **Vaucluse** Sziklákkal övezett, apró tóvá szélesedő, festői szépségű forrás Avignon közelében. Az 1330-as évek végétől a környező völgyben lévő településen (ma Fontaine-de-Vaucluse) lakott kisebb-nagyobb rendszerességgel Petrarca.

20 **Angyala** Kazinczy felesége, gróf Török Sophie

BABICZKY TIBOR

Viktoriánus kert

Nádasdy Ádámnak szeretettel

Régi metszetekről: arcok és virágok – már nem létezők.
Miért dúltuk fel a kertet, ahelyett, hogy őriztük volna?
Virágaival csataménjeinket etettük tenyerünkből,
fáit pedig lándzsanyelekké hasogattuk,

míg néma kristályok nőnek a föld mélyében,
szerkezetükben arc és virág képe bomlik elő,
mint élettelen s dérlepte mása életünknek –
mennyi szín, mely csak akkor látható, mikor a felszín

megbontatik, s széjjeltört már, ami őrizte
és egybefogta őket: csak ha meghasad, tárja föl magát,
rész szerint és valóban, az emberi szemnek,
s a szívbe jut így, és azt is megrepeszti, a múlt.

VÖRÖS ISTVÁN

Triptichon az irodalom XXI. századi templomában

1

Olvasói levél

Mondja, kedves Nádasdy,
hogy mert olyat álmodni,
megcibálja, amit költők,
túlélve több emberöltőt,
fordításként megadtak.
Szembeszegül Aranynak?
Újrafordít érthetően,
ez afféle ki-ha-ő-nem?
Azt hiszi, hogy megérteti
a világot, bár nincs neki
értelme, se jelentése?
De tűri, hogy versbe vésse.
Milyen volt lent a Pokolban?
Istené a felső szólam?
Szól-e haláltánc zene?
Mindannyiunk végzete
végül is az irodalom,
ezért félik olyan nagyon.
Azt játsszák, hogy nem értik.
Ön mindenkit megtérít?
És ha megtért, mindent ért is,
így lesz neki a szó fétis,
de ön tisztán kimondja,
nem a versek bolondja,
inkább józan lélekértő,
versben prózát elbeszélő.
Mondja, kedves Nádasdy,
meg merné ezt álmodni?

2

Egy drót az erdei sötétben

Mindenkit megvéd Isten egyszer a haláltól,
de nem mindenki veszi rögtön észre.
Van, aki nagyot gondol önmagáról,
és van, aki tesz az egészre.
Ezt mondhattam volna csúnyábban persze,
sokaknak úgy is megfelelne.
De hé, most Istenről beszélek,
s így ilyesmire nem visz rá a lélek.
Az ő keze védett meg egyszer az erdőben.
Köszönő szót se fogadott el tőlem,
de hallottam, hogy valamit morog,
így szólnak vissza az atommagok
a mélységből, ahonnan én is,
nem magukat, a külvilágot féltik.
A hangjuk rekedtes, de szép.
Az esti ég forgó gumikerék.

3

Ars poetica

Székeket hordanak egy felolvasóestre,
bár tudják jól, ennyi fölösleges.
Még fél óra a kezdésig, de már
a hallgatók otthon rég készülődnek.
Fület cserélnek a furcsa beszédhez,
hogy megértsék a sok-sok érthetetlent.
Mert érthetetlen az, amit ma ír
le bárki, és érthetetlen a vers.
Különben is nehéz odafigyelni.
Míg a felolvasásra készülődő
az övét megszorítja,
a kamrából gyümölcsbefőttet
vesz elő, és felnyitja hirtelen,
aztán kiköpi a magot –
lényegében megtörtént a felolvasás.
A cipőjét föl sem veszi.
A szíve is helyén marad,
bár esélye lett volna
egy jutányos cserére.

HORVÁTH LAJOS

Giottótól a Tragédiáig, avagy Dantén és Shakespeare-en is túl

Nádasdy Ádám eddigi negyvenéves műfordítói pályaíve

Nádasdy Ádám közel ötven szerző mintegy hetven művét ültette át magyar nyelvre az elmúlt negyven év során. Csaknem ötven fordítása jelent meg nyomtatásban, készülő Madách-fordítása pedig várhatóan már idén ősszel a könyvesboltokba kerül (ha minden igaz, a huszonkettedik önálló fordításköteteként). Nádasdy leginkább Shakespeare és Dante értő újrafordítójaként vált megkerülhetetlen szaktekintéllyé a nagy többség számára, kutatói kíváncsiságának és értelmezéskönnyítő jegyzeteinek köszönhetően.

Fordításaiból mindeddig több mint százhetven színházi és filmszínházi szövegváltozat készült, két képregény, egy-egy antológia, illetve egynéhány hangoskönyv és színházi felvétel mellett. A drámafordítások alapján készült szövegváltozatok közül immár több mint százhúsz Shakespeare-bemutatót látott a nagyközönség (színpadon és vásznon hasonlóképpen, több fordítását pedig hazai és nemzetközi előadások magyar szövegeként is feliratozták). Nádasdy tizenhárom Shakespeare-fordítását ráadásul legalább ötven városi színházban játszották az utóbbi harminc évben: megközelítőleg harminc fővárosi és majdnem ugyanannyi kis- és nagyvárosi színházban, továbbá legalább tíz-egynéhány határon túli magyar színpadon. Az ezredforduló körüli magyar Shakespeare-újrafordítások sikere mindemellett túlszárnyalta Mészöly Dezső tizenkét Shakespeare-fordításának addigi több mint fél-évszázados hatástörténeti jelentőségét. Utóbbi mérföldkő azonban főleg a négyszáz éves ünnepi Shakespeare-évfordulók hatástörténeti velejárója volt, Shakespeare születésének négyszázharmincadik jubileumától a világhírű szerző halálának négyszázadik jubileumáig bezárólag, 1994 és 2016 között.

Nádasdy megközelítőleg huszonöt fordításából mindenesetre immár bőven több mint ötven színházi bemutató is jelzi, miszerint a mindenkori színházlátogatókat nem csupán az újabbnál

Volt felesége, Zsuzsa és két unokájuk

újabb Shakespeare-szövegkönyvek színpadi feldolgozása érdekli, még idehaza sem (habár Shakespeare kultusza nyilvánvalóan vitathatatlan, határon innen és túl egyaránt). A magyar színházak ugyanakkor sose játszottak még annyi Shakespeare-darabot, mint az ezredfordulós újrafordítások elmúlt húsz-harminc éve során. Az egymást követő megrendelések folyamatossága és az

egyre inkább változó igények minduntalan megjelenése azonban szintúgy bír színház- és filmtörténeti jelentőséggel, ahogy még az újrafordítások esetében is kiemelkedő hatást gyakorolt az alapvetően szerteágazó magyarországi kultúraközvetítésre a legutóbbi rendszerváltozás után. Vagyis a műfordítások térnyerése és fokozatos térhódítása nem csupán irodalom- és művelődéstörténeti szempontból válik megkerülhetetlen részévé az adott életműnek, legyen az bármennyire lezáratlan vagy befejezetlen, függetlenül a szerzőtől és a szerzői léttől. Meglehet, Nádasdy tizenhárom önálló Shakespeare-fordításkötete elsősorban a kora újkori angol színjátékszerző világszerte töretlen népszerűségének köszönhető, ám a Rubik-kockaszerű összetettséggel bíró Shakespeare-drámák iránti és állandó fogyasztói igény, lényegében megkérdőjelezhetetlen (legalábbis keresleti részről), hiába hozzáférhető vagy több száz szerző több ezer drámája az adott Shakespeare-műveken kívül. Nádasdy tizenhárom Shakespeare-je közül ugyanakkor mindmáig a *Szentivánéji álom* a legsikeresebb (vagyis egyelőre még *Hamlet* megmaradt Aranynak, ahogy a *Vihar* Babitsnak, a *Rómeó és Júlia* pedig Kosztolányi Dezsőnek, amennyiben az adott műveket a klasszikusok felől, illetve az egyéni olvasmányélmények mentén közelíti meg a mindenkori értelmező, bizonyos képzeletbeli módon megközelíthető népszerűségi sorrendek felállításakor). Az újrafordított *Szentivánéji álom* Nádasdy-féle szövegkönyve ugyanakkor öt külön kötetben is megjelent. A teljes szövegkiadás eddigi harmincéves és töretlen népszerűsége, az eddigi mintegy huszonöt színházi bemutatójával együtt, úgyszintén páratlan jelentőségű, akárcsak a nemrég szövegváltozatként feliratozott, filmszínházi közvetítés.

A fentiek tekintetében ugyanakkor kevesen élték meg a magyar Shakespeare-fordítók közül, hogy sokadmagukkal láthassák mozivásznon korábbi műfordításuk átdolgozott szövegváltozatát, filmszínházi közvetítések magyar szövegeként. Nádasdy viszont már ebben is élen jár, nyolc Shakespeare-fordítása eddigi tíz mozgóképszínházi feliratozásának köszönhetően.[21] A nagyra becsült elődök közül csupán Kosztolányi Dezső (*Szentivánéji álom,* 1935), illetve Mészöly Dezső büszkélkedhetett hasonló műfordítói elismertséggel (*Rómeó és Júlia,* 1968, *Sok hűhó semmiért,* 1993), a kortárs Shakespeare-fordítók közül Kállay

21 Külön köszönöm Nádasdy Ádámnak és Elsässer Klaudiának a színházi és filmszínházi szövegváltozatok áttekintéséhez nyújtott segítséget. További köszönettel tartozom Turczi Istvánnak a Szimin Behbaháni kötetért, amelyet rendelkezésemre bocsátott a versfordítások átfogó ismertetéséhez. *(H. L.)*

Géza (*Macbeth,* 2015), Forgách András és Fekete Ádám mellett (*Julius Caesar,* 2015).[22]

Nádasdy legjelentősebb sikerfordítása azonban mégiscsak az *Isteni színjáték,* amely – a szintén Shakespeare-fordító Petőfi után szabadon – már önmagában méltán több mint „fele a teremtésnek". Az itáliai *Commedia* hasonlóképpen szerencsés újrafordításnak bizonyult, amelynek legutóbbi három magyar megjelenése egyaránt Dante születésének hétszázötvenedik és halálának hétszázadik ünnepi évfordulója közé esett, 2016 és 2021 között. Külön kiemelendő, hogy Nádasdy Dante-fordításából immár négy szövegváltozat készült, amelyet már színre is vittek Budapesten (Maladype Színház, Trafó, 2011; Orlai Produkció, Katona József Színház Sufni, 2021; Gyabronka József, Gellért-hegy, Filozófusok kertje, 2022; Gyabronka József, Fischer István Lakásszínháza, 2023). Dante és Shakespeare fordítása ugyanakkor mindenki számára csúcsteljesítmény, ez alól pedig még Nádasdy sem bizonyult kivételnek. Mindezt többször is szóvá tette *A csökkenő költőiség* című tanulmánykötetében (Magvető, 2021), rendre elismerve és igen körültekintően méltatva a kanonikus pályatársak fordítói érdemét éppúgy, akárcsak a kortárs műfordítók jelentőségét. Mindezek ellenére, további huszonhét szerző összesen harminc műve szinte teljes mértékben háttérbe szorul Nádasdy eddigi életművében, amelyek felsorolásszerű áttekintése hasonlóképpen körvonalazhatóvá válhat az alábbi alcímek szerinti, vázlatos ismertetésük alapján.

Neves tudósok és kortalan klasszikusok elismert fordítójaként

Nádasdy Ádám eleinte az ELTE angol–olasz szakos bölcsészhallgatójaként szerzett mélyrehatóbb szakmai és művészeti ismereteket a magyar műfordítástörténet és -elmélet rejtelmeiről, még a hatvanas évek végén. Első két fordításkötetét angol és olasz nyelv-

22 Tíz közvetítéshez készült feliratozott szövegváltozat az Uránia Nemzeti Filmszínház és a Pannonia Entertainment közreműködésének köszönhetően, Shakespeare születésének négyszázötvenedik és halálának négyszázadik ünnepi évfordulója alkalmából (*A makrancos hölgy,* Globe Theatre, 2014; *Rómeó és Júlia,* Globe Theatre, 2014; *A vihar,* Startford Festival, 2014; *Ahogy tetszik,* Globe Theatre, 2014; *Vízkereszt,* Globe Theatre, 2014; *A vihar,* Globe Theatre, 2014; *A velencei kalmár,* Royal Shakespeare Company, 2015; *Rómeó és Júlia,* Kenneth Branagh Theatre, 2016; *Szentiványéji álom,* Bridge Theatre, 2020; *Hamlet*, Barbican Theatre, 2020).

ről ültette át magyar nyelvre, alig húsz évvel később, immár mint az ELTE oktatója, a nyolcvanas évek derekán. Nádasdy. Első két fordításkötetével Dante egyik jó barátja, Giotto di Bondone itáliai festőművész életművébe nyújtott betekintést: Edi Baccheschi olasz művészettörténész *Giotto életműve* című monográfiája (Corvina, 1984), illetve Millard Meiss amerikai művészettörténész *Giotto és Assisi* című tanulmánykötete révén (Corvina, 1986). Előbbi fordításkötetben megtalálható Angelo Poliziano firenzei költő sírfelirata is, amelyet Lorenzo di Piero de' Medici, avagy közkeletű nevén Lorenzo il Magnifico, Firenze későbbi egyeduralkodója rendelt meg korábbi tanárától, az akkor már százötven éve elhunyt Giotto emlékére. Az alábbi idézet szerint ismertetett epigramma Nádasdy első versfordítása, amelynek külön érdekessége, hogy a firenzei Santa Maria Novella templom *Keresztrefeszítés* című Giotto-táblafestmény átadásának kétszázadik évfordulója alkalmából került a Giotto által élete utolsó három évében épített firenzei dóm ha-

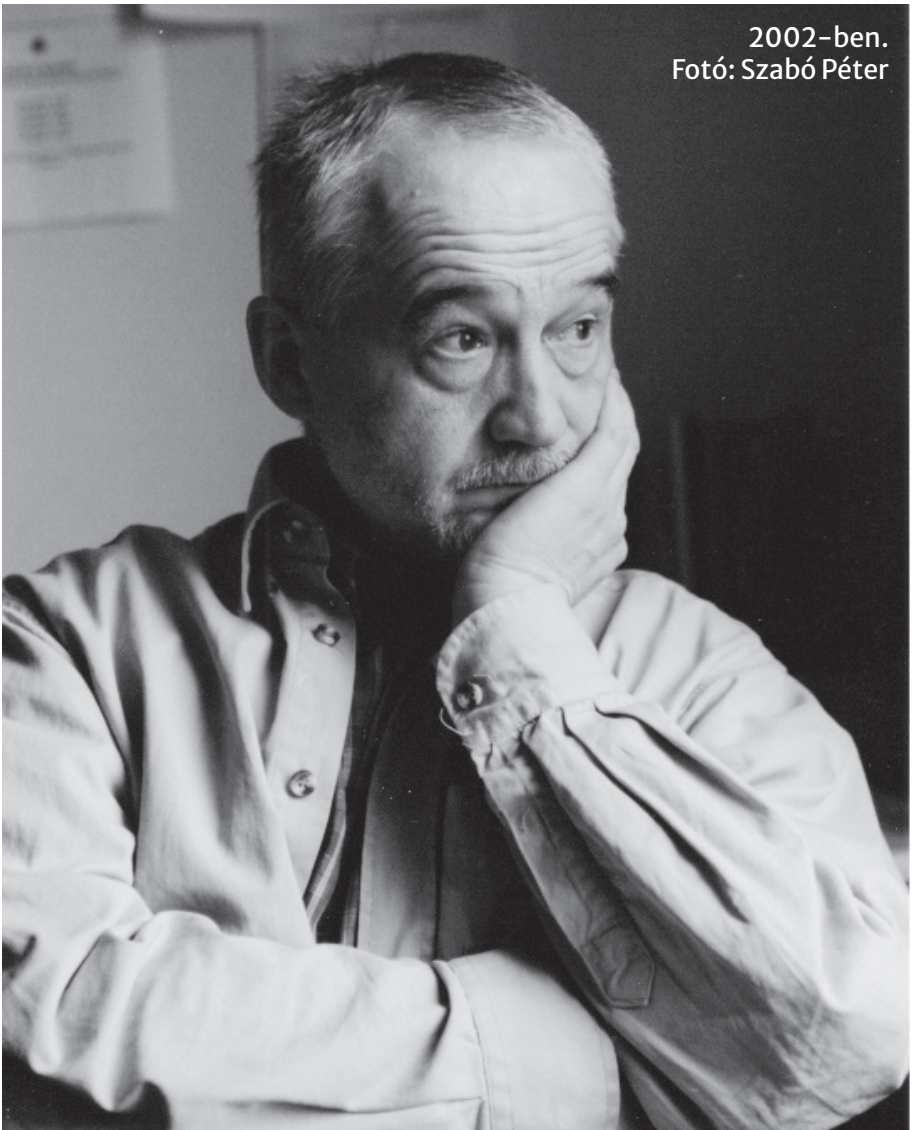

2002-ben.
Fotó: Szabó Péter

rangtornyának déli oldalára, a firenzei kora reneszánsz alkotót megörökítő, nagyszabású reliefjeként.

Én vagyok az, ki a holt festést életre lehelte,
Pontos volt a kezem, s éppoly légies is.
Nincsen a természetben, mit nem tudtam ecsettel:
Nincs festő, akinek több vagy jobb adatott.
Egyszóval: Giotto vagyok – a szót mért szaporítsuk?
Többet mond ez a név, mint hosszú felirat.[23]

Nádasdy később is hivatkozott a régi jó ismerős egykori emlékére a *Purgatórium*ban („s már Giotto a divat"), mint aki „az európai festészet atyja", továbbá Dante barátjaként az édes új stílus elindítója.[24] A soron következő harmadik önálló fordításkötet a *Biblia képeskönyv* volt (Corvina, 1990), Alan Millard kortárs angol nyelvész, továbbá Carolina Masom amerikai művészettörténész és Pat Alexander angol szerző munkájaként előzte meg Nádasdy valóban ikonikus, első Shakespeare-fordítását, Alex Comfort *A szex öröme – Ínyesmester szeretkezési kézikönyve* mellett (Kelta, 1990), úgyszintén Ádám fordításában. Mindemellett, a *Modern nyelvelméleti szöveggyűjtemény VI/1.* című kötetben, hasonlóképpen megtalálható Noam Chomsky kortárs amerikai nyelvészprofesszor *A mondattan elméletének aspektusai* című tanulmánymunkája Nádasdy Ádám fordításában (Tankönyvkiadó, 1990).

Az igazi áttörést azonban a *Szentivánéji álom* új fordítása jelentette Nádasdy számára. Fordítását előbb a Színház folyóirat drámamellékletében rendezték sajtó alá, párhuzamosan Csányi János Shakespeare-fordításával (1995/1), később pedig Nádasdy ötödik (Ikon, 1995), illetve hatodik önálló fordításköteteként (Magvető, 2001). Utóbbi kiadásba bekerült végül további három Shakespeare-fordítás is: az új évezred előtt elkészült *Tévedések vígjátéka* (1997), a *Hamlet* (1999), illetve *A makrancos hölgy* (2000). A Shakespeare-fordítások töretlen sikerét a kétkötetes Manga képregények is jelezték a *Hamlet* (Agave, 2010), illetve a *Rómeó és Júlia* különkiadásával (Agave, 2010). Az egyre népszerűbb Shakespeare-drámákat végül csak a Dante-fordítás szárnyalta túl (Magvető, 2016), amelyet azóta is igazi klasszikusok követtek, az addigi angol és olasz for-

23 Poliziano, Angelo (1490) – Nádasdy Ádám, ford. (1984): *Giotto sírfelirata* = Baccheschi, Edi – Nádasdy Ádám, ford. (1984): *Giotto életműve.* Budapest, Corvina. 8.

24 Dante, Alighieri (1321) – Nádasdy Ádám, ford. (2016): *Isteni színjáték.* Budapest, Magvető. 351.

rásnyelvek hiánypótlónak minősülő, magyar forrásnyelvi felváltásával. Mindemellett, Nádasdy folyamatosan vállalta a jelentős világirodalmi művek célnyelvi átültetését még a népszerű művek hátterében is, amelyekkel időközben kiérdemelte a Magyarország Babérkoszorúja-díjat költői és bátor szellemű műfordítói munkásságáért szintúgy (2005), ahogy még a Magyar PEN Club Janus Pannonius Költészeti Nagydíját is (2017), miközben minden addigi műfordításával maradandót alkotott, gyakorlatilag mindhárom műnemen belül.

A klasszikus, a klasszicista, a kultikus és az ikonikus zeneműfordítások

Nádasdy első drámafordítása ugyanúgy megrendelésre készült, akárcsak a későbbiek. A kaposvári ősbemutatót később további két színrevitel követte az ezredforduló előtt Nyíregyházán és Marosvásárhelyen (pontosabban 1987 után, 1992-ben és 1993-ban), majd újabb három az ezredfordulót követően, előbb Zsámbékon (2009), utóbb pedig Szatmárnémetin és Kőszegen, egyazon évadon belül (2016). Carlo Goldoni olasz komédiaíró *Terecske* című vígjátéka ugyanakkor azóta is csupán egy-egy színházi felvétel adott szövegváltozataként vált hozzáférhetővé (*Velencei terecske,* 1990), Nádasdy mindkét későbbi librettófordításához hasonlóan, amelyek lényegében a klasszicista bécsi udvarhoz és Mozart nevéhez kötődtek egyaránt. A *Figaro házassága* Lorenzo Da Ponte itáliai szövegkönyvíró első közös munkája volt Mozarttal, amelynek Nádasdy által átültetett magyar szövege mindössze tizennyolc oldal terjedelemben jelent meg a fővárosi bemutató alkalmából, puhakötéses kis papírkiadványként (Magyar Állami Operaház, 1998). Nádasdy legutóbbi librettófordítása a *Messiás* volt, amelyet Mozart Händel-átdolgozásaként mutattak be az Erkel Színház karácsonyi koncertelőadásaként éppúgy (2019), akárcsak nemrég az Operaházban, közvetlenül a karácsonyi ünnepeket megelőzően (2021).

Nádasdy mindemellett éppúgy vállalt versfordítást, akárcsak próza- és drámafordítást is. Aly Mazahéri *A muszlimok mindennapi élete a középkorban a 10-től a 13. századig* című monográfiájához ültette át Omar Khajjám középkori perzsa költő *Rubíák* című versét szintúgy (Európa, 1989), ahogy Ogden Nash *A fedezékben a vadász…* kezdetű, illetve Edwin Arlington Robinson *Hát dolgozott, az óráját se leste…* kezdetű, huszadik századi modern

amerikai költők egy-egy versszakfordítását. Utóbbi kettő fordítástöredék Steven Pinker kanadai-amerikai nyelvész *Hogyan működik az elme* című monográfiájához készült (Osiris, 2002), a kötetbe emelt Berkeley-i bökverssel és Allan Sherman egyik dalszövegrészletével együtt.

A versek és versrészletek, továbbá a dalszövegek és dalszövegrészletek fordítása úgyszintén végig kísérte Nádasdy műfordítói pályáját. Lírai és prózai átültetések hasonlóképpen fellelhetők többek között Isaac Bashevic Singer lengyel-amerikai művészettörténész *Szerelem és száműzetés* című monográfiájában, amelyet Nádasdy lektorált (Gondolat, 1991), továbbá Elena Romero Castelló és Uriel Macías Kapón spanyol nyelvészpáros *A zsidók és Európa – 2000 év története* című monográfiájában is, amely úgyszintén Nádasdy fordítói munkásságához köthető (Corvina, 1994). Nádasdy néhány dalszövegfordítása ráadásul rendszeresen visszatérő színfoltja volt egy-egy újonnan bemutatott drámafordításnak, az alkalmi Shakespeare-antológiába válogatott *Dalok és szonettek* néhány örökbecsű klasszikusával együtt (Sziget, 2003). Többször is felcsendült a színpadon a *Szentivánéji álom*ból jól ismert, szamárfejű Tompor *Dalos a bájos hímrigó* kezdetű nótája szintúgy, ahogy a *Hamlet* egy-egy közkedvelt balladája is. Utóbbiból többek között a tébolyult szerelmes Ophelia rendre elénekelte a *Holnap Valentin napja lesz* kezdetű, ártatlanságsirató búcsúdalt a királyi pár jelenlétében, mielőtt még a sírásó bohóc az *Ifjú koromban, hajdanán* kezdetű, méltán híres haláltáncával temette volna a munkát, a címszereplő dán trónörökös jelenlétében.

Shakespeare fülbemászó dallamvilága ugyanakkor később is visszatért a színre Nádasdy fordításában, többek között George Gershwin *Láthatóságiak* című *Szentivánéji álom*-feldolgozásával és a Budapesten bemutatott daljátékának köszönhetően (Thália Színház, 2013). Mindezen felül, Nádasdy fordított még ausztrál rockdalokat és cseh kocsmadalokat egyaránt. Az utolérhetetlen *Ámulatos Krisztina* és az utánozhatatlan *Kicsim, én égek* című Nick Cave-slágerek így került bele végül a *Válogatott versek 1984–2004* című antológiába (Jonathan Miller, 2005). Hasonlóan felbecsülhetetlen kitérőt jelentett Nádasdy számára Bohumil Hrabal *Szigorúan ellenőrzött vonatok* szombathelyi bemutatója, Ivo Krobot átdolgozásában, amelynek angol nyelvű dalszövegváltozata vélhetőleg még Jiří Menzel Oscar-díjas cseh filmrendező 1966-os forgatókönyve alapján készült (Weöres Sándor Színház, 2012).

A felkérésre készített vers- és dalszövegfordítások mellett Nádasdy mindvégig elismeréssel adózott egy-egy részéről felülmúlhatatlannak vélt, példaértékű fordítói megoldását illetően. Így tett Edgar Allan Poe *Ligeia* című novellája újrafordításakor is, miután teljes egészében megtartotta végül Babits Mihály korábbi versfordítását, elsősorban a hatás kedvéért („színházban ül, drámát akar, / reményt és rémeket, / míg szférák zengnek, büszke kar, / szeszélyes éneket."), a *„Düledék palota" – Klasszikus rémtörténetek* című novelláskötetben (Magvető, 2009). Noha a népszerű drámafordítások vitathatatlanul háttérbe szorították a versfordításokat, mégsem maradt el Nádasdy részéről sem a klasszikus, sem pedig a kortárs költészet magyar célnyelvi áthagyományozása. Előbb az *Én itt már nem lakom* és a *Hálaadás napja* című versfordításokkal járult hozzá Tomas Venclova kortárs litván költő *Mondjátok meg Fortinbrasnak* című, magyar nyelvű antológiájához (Európa, 1992), később pedig úgyszintén közreadta az Öregkori összeveszés és *az Öregkori imádság* című versfordításokat, *William Butler Yeats versei* között (Európa, 2000).

Nádasdy csupán hat teljes versfordításra vállalkozott az ezredforduló után, amennyiben figyelmen kívül hagyjuk a korábban felsorolt dalszövegfordításokat. Nem sokkal a megjelenésük után, külön kiemelték a szakmabeliek részéről, miszerint „Nádasdy Ádám néhány fordításában találunk rá igazán Behbahání egzotikus, törékeny világára", elsősorban a *Kis dalok* és *A pitypang* című versfordításoknak köszönhetően (többek között az alábbiakban idézett két kisebb fordításrészlet alapján).[25] Mégis megjegyzendő, hogy a *Fekete csend*, a *Milyen hideg és fekete csend!*, továbbá a *Sára és én* hasonlóképpen igen különleges helyet képviselnek Nádasdy lírafordításai között, és nem csupán Szimin Behbaháni *Elhagyott szentély* című kötetében (Pluralica, 2013).

Szívem az égi horizontra tárva.
Égi Tejút minden vágy aratása.
Te nem halsz meg, te forró vágy, te élsz még,
Maradsz, vágyat-szülő vágy, szívembe zárva.[26]

*

25 Lesi Zoltán (2014): *A szenvedő ige – Szimin Behbaháni: Elhagyott szentély* = PRAE [online]. 2023. 04. 17. https://www.prae.hu/portfolio/6769-a-szenvedo-ige-szimin-behbahani-elhagyott-szentely/

26 Behbaháni, Szimin – Nádasdy Ádám, ford. (2013): *Kis dalok* = Behbaháni, Szimin (2013): *Elhagyott szentély*. Budapest, Pluralica. 19.

Messzeséged bánata az éj kertjében sarjadó fa,
Dús lombjának illata száll, ám hajnalra nyoma sincsen.

Arcomra az ajkad csókja tüzes rózsát nem varázsol,
Mire való az a mécses, amelyiknek lángja nincsen?[27]

Nádasdy legutóbbi versfordítása öt évvel ezelőtt készült, amelyet nyomtatásban is közzétett végül. A tavaszi fáradtságról cseppet sem árulkodó, sőt egyértelműen gondolatébresztő műhelyvita alapvetően Paul Verlaine *Chanson d'automne* műfajparódiájának esetleges fordíthatóságára, avagy éppen annak lefordíthatatlanságára irányult. Nádasdy felvetéseire előbb Kappanyos András válaszolt (Jelenkor, 2018/3), végül pedig Horváth Viktor tett pontot a vita végére a soron következő lapszámban (Jelenkor, 2018/4).[28] Nádasdy egynémely versfordítói felvetése ugyanakkor elképesztően hamar vált tankönyvi példává, legalábbis az emelt szintű irodalomoktatáson belül, elismerve a rendhagyó lírafordítói műhelyvita valóban mérvadó, irodalomtörténeti jelentőségét.[29]

Kanonikus drámafordítások

A fentiek figyelembevétele mellett, Nádasdy elsősorban drámafordításainak köszönhetően vált igazán megkerülhetetlen műfordítóvá. Kortárs angol drámafordításai közül John Arden *Élnek, mint a disznók* című epikus színművét kétízben vitték színre, előbb Budapesten (Katona József Színház, 1995), később pedig Zsámbékon (Szputnyik Hajózási Társaság, 2010).[30] Ezt követte Peter Oswald *Versekkel kártyázó szép hölgyek* színdarabja (Bárka Színház, 2000), továbbá Tom Stoppard *A szerelem mint találmány* című színműve,

27 Behbaháni, Szimin – Nádasdy Ádám, ford. (2013): *A pitypang* = Behbaháni, Szimin (2013): *Elhagyott szentély*. Budapest, Pluralica. 23.

28 Nádasdy Ádám (2018): *Az ősz hegedűi (Verlaine* Őszi dal*a és magyar fordításai)*. = Jelenkor, 2018/3, 273–281. Vö. Kappanyos András (2018): *Szellem a dobozban (vitairat)*. = Jelenkor, 2018/3, 282–287; ill. Nádasdy Ádám (2018): *Gombhoz a kabátot (Válasz Kappanyos Andrásnak)*. = Jelenkor, 2018/4, 406–408; ill. Horváth Viktor (2018): *A Verlaine-terv (Nádasdy Ádám fordításairól – Verlaine:* Őszi dal*)*. = Jelenkor, 2018/3, 409–414.

29 *Kifordítás vagy átfordítás? I.* = NKP [online]. 2023. 04. 17. https://www.nkp.hu/tankonyv/irodalom_11_nat2020/lecke_04_042

30 Arden, John (1958) – Nádasdy Ádám, ford. (1995): *Élnek, mint a disznók* = OSZK [online]. 2023. 04. 17. https://mek.oszk.hu/00200/00262/00262.pdf

Fotó: Csibi Szilvia

hat másik Stoppard-dráma társaságában (Európa, 2002). Nádasdy Stoppard-fordítását mégsem hagyta szó nélkül a korabeli kritika, avagy az egyik zárójeles megjegyzés alapján: „Jellemző, hogy a kötetben Nádasdy Ádám bravúros átültetésében megjelenő *A szerelem mint találmány* mintegy százoldalnyi főszövegéhez a fordító nyolcvan lábjegyzetet csatolt a jobb érthetőség okán".[31] Nádasdy legutóbbi kettő kortárs angol drámafordítása egyaránt John Osborne nevéhez fűződik. Négyszer került színre a *Dühöngő ifjúság*: előbb a budapesti Thália Színház Új Stúdiójában (2003), majd a pécsi Nemzeti Színházban (2007), továbbá Zsámbékon (Manna Produkció, 203), illetve a Belvárosi Színházban, Budapesten (2018), a *Hazafit nekünk!* című színdarabot pedig alig tíz évvel ezelőtt játszották először a budapesti Nemzeti Színházban (2012).

Angol nyelvről azonban Nádasdy éppúgy fordított kortárs és modern ír drámákat, ahogy még kortárs amerikai drámákat is. Bryan Friel kortárs ír drámaíró *Philadelphia, nincs más út* című színdarabját Kaposváron játszották először (Csiky Gergely Színház, 2001), legutóbb pedig Kassán (Thália Színház, 2011). Ezt követték Nádasdy modern ír drámafordításai Oscar Wilde *Bunbury*

31 Nagy Zsolt (2003): *Angol és egyetemes – Tom Stoppard: Drámák* = Zsöllye, 2003/2. 2003. 02. 01. 18–19.

című vígjátékával, amelyet mindeddig csupán Budapesten játszott a Radnóti Színház (2002, 2008), illetve a József Attila Színház (2003). Nádasdy másik Wilde-fordítása *Az ideális férj* volt, amelyet úgyszintén a Radnótiban mutattak be először (2003). A modern ír drámák sorát John Millington Synge *A Nyugat hőse* című színdarabjával folytatta, amelyet Budapesten és Csíkszeredán is bemutattak, először a Bárka Színház műsorában (2004), majd a Csíki Játékszín előadásában (2018), legutóbb pedig a fővárosi Thália Színházban (2019), illetve az egyik úgyszintén fővárosi oktatási intézmény ifjúsági színjátszóköre jóvoltából (Pesthidegkúti Waldorf Iskola, 2022). Végül George Bernard Shaw darabjai következtek. Először a *Warrenné mestersége* került be a budapesti Nemzeti Színház műsorába (2008), amelyet nemrég még Egerben is játszottak (Gárdonyi Géza Színház, 2019), néhány éven belül elkészült a *Pygmalion,* amelyet Budapesten és Szombathelyen is bemutattak (Radnóti Színház, 2011; Weöres Sándor Színház, 2011), majd a *Szent Johanna* is felkerült a budapesti Nemzeti Színház műsorára (2012). Nádasdy legutóbbi Shaw-fordítása a *Sosem lehet tudni* volt, amelyet a Weöres Sándor Színházban mutattak be Szombathelyen (2019).

Nádasdy idővel újvilági színjátékokat is vállalt, az angol és ír drámafordítások nagy sikerű bemutatói után. A kortárs amerikai drámák közül Stephen Beresford *Az utolsó Haussman* című színdarabja volt Nádasdy újabb librettófordítása, amelyből felirat készült (Örkény Színház, 2012), egyenesen a londoni National Theatre egyik budapesti élő közvetítéséhez, a British Council közreműködésének köszönhetően. Ezt követően, Jerome Kilty *Tisztelt hazudozó!* című színművét játszották Nádasdy fordításában Budapesten (Rózsavölgyi Szalon, 2013), illetve Szombathelyen is (Weöres Sándor Színház, 2014), az előadásból ráadásul még hangoskönyv is készült (Titis, 2015). Mindemellett, felhasználták Nádasdy Shakespeare-fordításait Michael McKeever Végszó című bemutatójához is, többek között a *Lear király* egyes részletei okán (Rózsavölgyi Szalon, 2019), újabban pedig Terrence McNally *Mesterkurzus* című színjátékának újrafordítására kérték fel, amelynek budapesti bemutatója viszont csupán jövő április végére várható (Thália Színház, 2024).

A kanonikus drámafordítások tekintetében ugyanakkor új fejezet nyílt Nádasdy életművén belül a hazai klasszikusok magyarról magyarra fordításával. A Shakespeare-fordítások és a Dante-fordítás után, Nádasdy elkészítette végül a *Bánk bán* szövegkönyvének mai magyar prózai fordítását is, a tragédia végleges változatának

kétszázadik évfordulójára. A rendhagyó műfordítói vállalkozás mindemellett különleges tiszteletadás volt Ádám részéről, mellyel még édesapja emlékének is hódolt. A kötet ajánlásába emelt *Hazám, hazám* áriaszöveg Nádasdy Kálmán átköltésében vált világhírűvé, amelyet 1939 decemberére dolgozott át a budapesti Operaház rendezőjeként, Erkel operájának soron következő, ünnepélyes díszelőadására. Nádasdy Kálmán Egressy-átköltése ugyanakkor több szempontból is igazi rendezői bravúrnak bizonyult. Az eredetileg tenorra írt címszerepet Palló Imre operaénekes kapta, így Bánk bán áriáját immár bariton énekelte a felújításon.[32] Mindemellett a Katona-kötet ajánlásába emelt példaértékű Nádasdy-átköltés máig hozzáférhető Palló Imre előadásában, a jóval későbbi Hungaroton hanglemezgyár egyik televíziós felvételén.[33]

Mindezen felül, a pécsi Nemzeti Színházban játszották először Nádasdy Ádám Katona-átdolgozását (2020), a drámafordítás legutóbbi bemutatója pedig a kaposvári Csiky Gergely Színházban került megrendezésre (2022). Ádám ezután a latin nyelven fennmaradt *Szent István király tanácsai Imre herceghez* című, érett középkori intelmekkel folytatta a mai magyar fordítások sorát (Pannonhalmi Főapátság, 2019), míg végül Vörösmarty Mihály mesejátékára esett a választása, a *Csongor és Tünde* nemrég megjelent, újfent igen alaposan jegyzetelt, ifjúsági kiadásával (Magvető, 2021). Legújabb magyarról magyarra fordítása a soron következő tanév elejére várható: jelenleg *Az ember tragédiája* lábjegyzetelt kiadásán dolgozik, az általa gondozott Madách-szövegkönyvek tüzetes áttekintésével, a középiskolai kötelező olvasmányokat naprakész ismeretekkel egyaránt népszerűsítő kiadója magyar irodalmi könyvsorozatához (Magvető, 2023).

Az összképhez azonban hozzátartozik, hogy a mindenkori szakmabeliek nem kevés kritikában részesítették Nádasdy Ádám műfordításait az elmúlt negyven év során. Legélesebb bírálója egykori irodalomtanára, Ruttkay Kálmán volt, aki aligha értett egyet mindenben, volt tanítványa bizonyos fordítói megoldását illetően: módszertanilag pedig kifejezetten helytelenítette Nádasdy műfordítói szerepvállalását, legfőképpen Arany János Shakespeare-fordításaival szemben. Három évtized távlata viszont mindkettőjüket egyaránt igazolta, elvégre a kanonikus művek esetében valóban minden csupán nézőpont kérdése, sőt az is marad: for-

32 Lányi Viktor (1940): *Erkel „Bánk bánja" uj* köntösben = *Pesti Hírlap*, 62. évf. 62. sz. 1940. 03. 17. 10.

33 Palló Imre – Erkel Ferenc – Nádasdy Kálmán, ford. (1939): *Hazám, hazám* = YOUTUBE [online]. 2023. 04. 18. https://www.youtube.com/watch?v=VVKFv3hCAHI

dítsa azt akár nyelvész vagy irodalmár (illetőleg legyen a fordító, mondjuk, Szász Károly, vagy éppen Kosztolányi Dezső: a magyar műfordításelmélet helyzete és annak minduntalan hétköznapi gyakorlata, lényegében immár legalább háromszázötven éve változatlan, amit többek között Nádasdy is megjegyzett korábban, a fentiekben említett jelenkori eszmefuttatás egyik vitazáró levezetésében, az alábbiak szerint).

Ismerjük, tiszteljük a hagyományt – aztán mást csinálunk. Én például ugyanolyan „nyugatos" importőr szeretnék lenni, mint voltak Babitsék annak idején: nyugatos, de persze már nem *Nyugat*os.[34]

34 Nádasdy Ádám (2018): *Gombhoz a kabátot (Válasz Kappanyos Andrásnak).* = Jelenkor, 2018/4, 408.

KERBER BALÁZS

Átjáró

„az alvásnak mestere vagyok,
és ébren lenni nagyon szeretek.”
(Nádasdy Ádám)

A napszakokban van egy légiesség.
Egyik perc a másikba száll; mintha
szűk járaton bújnék át, és túl nehéz
elválasztani azt, ami történik, attól,
aminek vége. Lépés közben is múlik.
Különös bizsergés. Éppen kijöttem
az ajtón, mögöttem egy épület; most
eldöntöm, merre tovább. Ácsorgás.
Enyhe tétovaság, ahogy cipőm éri
a betont. Kanyargó, szűk repedések,
forró kábulat. Megsuhintja a hő a fákat
is, erősen kék az ég; szépen villog, de
bántja a szemem. Habozom elindulni.
A magasban drótok lengenek, és tudom,
most tűz a nap, de nemsoká sötétedik.
Menni már jó; csúszik bennem az idő,
tekintetemben egy szikrázó ablak, a perc
heve. Átélem ezt az utat is. Megtart
a lépések üteme, a bennem sikló lendület.
Ha a földre nézek, mintha fejre állnék.
Elhagyom majd ezt az évet, ezeket
a póznákat, kirakatokat, ablakokat, el
a parkoló autókat, a karcsú réseket,
azt az érdekes alakú, egyetlen felhőt,
a kitöltetlen és a rég kitöltött űrlapot.
Szeretek maradni, menni is szeretek.

A Szonett Nádasdy Ádámhoz

Egy akadémiai előadás margójára

„Ki erővel és gazdagsággal telve,
A szót jogos büszkeséggel uralja.
Könnyen mozog, bár súlyosan rímelve…”
(August von Platen: A Szonett Goethéhez*)*

„Ezért hát szeretném míves szonettben,
Megmunkált nyelven, büszkén és merészen
Az érzés legjavát foglalni rímbe…”
(Goethe: A Szonett*)*

Kedves Fordítóm! Hol marad a rím?
Igaz, hogy nálad rímtől fosztva Dante,
De az a kérdés, hogy: hangszered lant-e?
Elbocsátott cseléd a nő- s a hím-?

Vadonban fut az őz, a dám, a gím,
Míg a verssor csak lépeget: andante.
Összecsengése visszhangzik a Panthe-
On falai közt: „Itthon vagyok, ím.”

A kényszer a szabadság – mondja Goethe.
Habár egész fából akarsz faragni,
Időnként, így vagy úgy, muszáj, hogy enyvezz.

Formával küzdő két poéta: ő, te.
Próbálhatod magadat odarakni
Értelmi egységekbe: meg nem ment ez.

*(*A Szonett *szavait lejegyezte, valamint a Platen- és a Goethe-idézetet fordította Márton László)*